

Тўра Сулаймон

Қорасоғ
ДОСТОН

Халқимиз азалдан дoston ўқиб келган. Бахшилари-
миз тўйдан тўйга юриб, дўмбира чертиб баҳодирлик қис-
саларини халқимизга етказган. Шунинг учун ҳам халқ,
дostonлари деб аталади у дostonлар.

Қўлингиздаги «Қорасоч» ҳам ўша халқ йўлида, бах-
шилар изидан бориб, улар оғзидан қаламга олинган
дostonдек янграйди. Ўзининг халқчиллиги, донолиги би-
лан, сўзларининг дотор торларидек жаранг бериши би-
лан ҳам сизни хушнуд этади, деб умид қиламиз.

ХАЙРЛАШУВ

Эл-улус тўқ эди, кўнгил тўқ эди.
Одамзод кўксида қайғу йўқ эди.
Қоматни ростлаган чоғимиз эди,
Тотувлик суянган тоғимиз эди.
Офтоб аримасди осмонимиздан,
Андоза оларди замонамиздан.
Шундай омон-омонда,
Тўкинчилик замонда
Фашист деган ялмоғиз
Урушдан очди оғиз.

Бу ҳаддан катта урушнинг ур кетди-сур кетдиси жамики эл-элат қатори чўпон, чорва қўними, чағат жонали Оқтов, ҳар кўкат, ҳар гиёҳи дардга даволи Оқтов йигитларини ҳам оёққа турғазиб, чаманда гулдай қиз-келиндарининг кўлига тўбилғи таёқ тутқазди. Аргумоқларнинг сувлиқ билан сув ичиб, навқиронларнинг этик билан сув кечар чоғи келганлиги — танасида жони бор, дунёдан умиди бор кимсага ёниб турган чироқдай равшан бўлиб қолди.

Эртами индин ўз нуридийдаси билан, ум-

рининг маъноси билан, ўтирганда ўрни бори билан, юрганда йўли бори билан, елкали Алпони билан, самода чўлпони билан хайр-хўшлашувчи кексаларнинг гапи шундай бўлиб ётди:

— Тош отганга тош отгин, тошинг ерга тушмасин. Кези келса қақшатгин, то ҳаддидан ошмасин. Қийшиқ арава йўл бузар, нияти фирром эл бузар. Бузғиндан келган балога эр кўкси қалқон бўлсин, ҳақлар иши ўнғалиб, балодан келиб ғолиб, наълати ёв қаноти қайрилиб, яксон бўлсин!

Юрагида ўти бор не-не йигитлар, ур деса номард қочар, мард қолар майдон ичинда, эр бўлсанг кўрсат кучинг, бойқушлар вайрон ичинда деб, урушга талаб айлаб, қаҳрамонлик камарини белига боғлаб, гўсхўр ёвни янчамиз, кўксига ханжар санчамиз, ажали етган маҳлуқ шер билан ўйнашади, топибди ўйнашадиган одамини, билиб босмай у газанда қадамини, деб туққан-туғишганлари билан хўшлаша берди.

Қорасочнинг ул қора кўзлари ҳам бу оқшом уйқуни тарк этиб, қуш қаноти билан, чавандоз оти билан дегандай, оқи оқ, қизили қизил, юзи оҳу лола, оқ лоладан фарқ этиб, Норйигитнинг дийдорига қониб ётди, меҳри меҳрига, дили дилига бол аридай кўниб ётди. Ҳаё ғолиб келиб, бўйида борлигини айта олмай ётди. Вақт зиқ эмасми, тонг отгунча, зафар сизга ёр бўлсин, босган қадамларингиз хазонмас, гулзор бўлсин; минг қарғага бир кесак, ўлим аримай ёвдан жойи жаҳаннам билан нақ очиқ мозор бўлсин, деган сўзлардан нарига ўтолмай ётди.

Кўп талатўп жанг чоғи,
Аҳвол беҳад танг чоғи,
Майдон талаб Норйигит
Йўлга чиқди тонг чоғи,
Ун гулидан бир гули
Очилмаган ёш чўпон.
Ўзи яйлов булбули,
Кўйчиларга бош чўпон.
Етти йил кўй боққанга
Беради кенгаш чўпон.
Қорасочдай гўзалга
Жон-дили туташ чўпон.

* * *

Тек турмоқни ор айлаб,
Ёрини бедор айлаб,
Қўлга қурол тутмоқни
Дилдан ихтиёр айлаб,
Кетди урушга нуқул
Йигитларнинг сараси.
Тўқ бўларди кўнглимиз
Кўриниб турса қораси!..
Қизлар юзи қирмизи
Қизиллигича қолди.
«Керак бўлса жоним ол...»
Ҳазиллигича қолди.
Келинларнинг лабида
Бўсанинг изи қолди.
Лола ранг ўтовида
Уртаниб ўзи қолди...

КУП НАЗАРИ — КУЛ

Замбарак тўпчиларимиз, найзали ўқчиларимиз, осмонда учувчиларимиз, ерда қирувчиларимиз душманнинг додини бериб тура берсин. Эндиги гапни оқтовликлардан — бахшили — ботир юртдан, ҳар мушкулни ҳамиша енгишга қодир юртдан, ўктам баҳодир юртдан, кўрмаган, билмаганлар тамом армонда юртдан эшитинг. Магар борар бўлсангиз, Ғаллаорол томонда, Зоминдан ўн тош нари, Ойқўтондан сал бери, Моргузар тоғига чиқиб дурбинда қарасангиз, элас-элас кўринар пағапаға қорлари, осмонида чарх урар қирғию шунқорлари.

Бугал урушдаги сиртлон билакли, йўлбарс юракли, ол деса олган, ўзга юрт гулзорига от ўйнатиб киришдан уялган жангчиларимизга ёрдам қилишга: бири оғасини, бири тоғасини, бири кенжа, бири тўнғичини қўшқўллаб урушга жўнатган жафокаш Оқтов аҳлининг руҳини тетик, белини бардам қилишга бағишланган колхоз мажлисини райондан келган вакилнинг ўзи очди:

— Уртоқлар, вазиятнинг нечоғлик муҳим эканлиги ҳаммага маълум. От босган ерни той босар, ўсмирларимиз, қиз-келинларимиз, қолаверса, ёши улуғларимиз жағдайга қараб иш қилсин. Шу вайдан бугун ҳар ким дилида борини ўртага тўкиб солсин.

Минбарга чиқувчилар «Сўз палончига берилади» мулозиматини кутиб ўтирмасдан навбати билан гап ола берди.

— Ит этакдан тортади, ёв ёқадан, болала»

рим. Йиғлай-йиғлай ариқ қазган ўйнаб-кулиб сув ичар. Азият чекмаганга роҳат қайда! Ўртоқ вакил айтгандай, қизларимиз қайси йигитдан кам. Келинларимиз олдида алп йигитга йўл бўлсин! Тўрт мучаси соғ кишининг бундай кунда ўзини четга тортиб туриши на бандага эп, на худога!

— Тўғри юрган кийикнинг кўзидан бошқа айби йўқ. Ҳақмиз. Ҳақлигимизча қоламиз. Ҳа демай ой бир томондан кўниш бериб қолар. Сабр туби — сара олтин, сабрли етар муродга. Менда, ёши улуғ бўлса ҳам қийинчиликни бўйнига олиб, Бегмат бобо бош чўпон бўлсин, деган таклиф бор. Кўз-қош бўлиб турса бас, у ёғи — биз тан.

— Ойда-йилда бир бозор, уни ҳам ёмғир бузар. Озиб-ёзиб кўшмон ҳисобчи бўлди ҳамки бошга-бош, туёққа-туёқ авж олиб, қўралардан файз кетди. Ҳисобчи билан ферма мудирини кўли қийшиқ кишилардан бўлмасин. Бундай ишларга кўпчилик учун жон куйдириб, жафо чекувчилар қўл урсин.

— Бу гап-ҳақ гап бўлди. Ёмон хотиннинг ўйнаши кўп, дегандай бундай кўли эгри кишиларга ишонсак, уларнинг «ўйнаши» кўпайиб кетади. Ҳали қарасанг «акт», ҳали қарасанг «пакт», бирида «бўри чалиб кетди», бирида «сурувдан қолиб кетди». Нима кўп—важ кўп. Югуриб-елишга уқуви бор, алдам-қулдамни билмайдиган Саидкарим ҳисобчи бўлиб, қинғирликка ўт билан сувдай қарши Қорасоч ферма мудирини бўлса, нима дейсизлар!

— Бу — ўғил боланинг гапи бўлди. Тўғрида, кўлидан иш келадиганлар токайгача май-

да-чуйда иш билан ўралашиб юради! Бу гапга жон-жон деб қўшиламыз. Қорасочнинг ишончимизни оқлашига имонимиз комил.

Пойгада ўтирганлардан бири луқма ташлади:

— Оқ товуқ сомон сочар, ўз айбини ўзи очар. Яланг оёқ отанг қизил таёқ бўлиб, кўпни куйдирган эди. Сен ҳам ота боласи-санда! Бўлмаса, аёл кишининг ферма мудирини бўлгани нимаси? Сенинг гапинг, Сулаймон ўлиб, девлар қутулди, тарзидаги гап бўлди.

Бу гап ҳам жавобсиз қолмади. Эрали бобо шартта ўрнидан туриб деди:

— Ҳой, сен нима деб валдираяпсан. Ё жий да-пийданинг тагидан ўтиб келдингми? Нима бало, сенинг ҳам ўша «акт», «пакт» деган балоларда кўлинг бормиди? Сенинг гапинг кўполнинг ўпганига, туянинг тепганига ўхшаб кетди. Мен нима дейман, кўбизим нима дейди! Кўп нима деяпти-ю, сен нима деяпсан? Меҳнатни бу ўтирган шоввозлар қилса-ю, момақаймоқ билан қуйруқ-баурни енгилнинг остидан, оғирнинг устидан юрувчилар еса. Кўпчиликнинг мулкига кўз олайтган «ўзим бўлай»ларга кунимиз сира қолмасин. Ҳали унчалик ўласи кунимиз йўқ, сенларга ялин-гудай, сени бунчалик деб билмасдим, ичи қора экансану, ўлгудай.

Сўзни тишига тишқоли сепган, сувчечак доғи юзига тепган, қора шол рўмолини бошига айқора ёпган, беш боланинг онаси, уч келин қайнонаси; хўп униб-ўсган хотин, ғийбат гапни ўрнида рад этиб, кесган хотин, уйи

сариштали хотин, ажаб париштали хотин олди:

— Колхозимизнинг эшигини эл очган, туйнугини ел. Бу ҳаммамизнинг мартабамиз. Энди менинг таптиш комиссиясидан бир илтимосим бор. Бизнинг бунда қуртаба ичсак ҳам кунимиз ўтади. Фермамизнинг қирқ қўтонга яқин қўйи, қанчадан-қанча қора моли, йилқиси бор. Қўйларнинг олди туллай бошлади. Урушдагиларга араби, шерози тери-лардан, боқимдаги қўйлардан, қурт билан ёрдан, сут билан пишлоқдан, жайдари қўйлар жунидан, қирга битган тирамойининг ундан совға қилсак.

Сўзга чиқувчилар шу йўсинда чин кўнгилдан куйиб-пишиб гапирди, шакар томиб тилидан терга тушиб гапирди. Гапирганда ҳам бўладиган гапдан гапирди, мажлис аҳлининг кўнгли тўладиган гапдан гапирди.

Бошда Қорасочга мудирлик малолдай туюлиб юрди, бундан чўпонлик қилганим маъқул эди, деб қош-қовоғи уюлиб юрди. Оқибат, арғамчига—қил қувват, одамзодга—эл қувват, деб тетик тутиб руҳини, кўрсатиб ҳимматини кўп ишончин қўл билиб, қўл билиб иқбол билиб, баъзи чўпонларнинг таъзини бериб юрди, минган отингдан сени, зур-ёт-зотингдан сени, деб бежо сўз қотувчи бесиёқларни гап билан қотириб юрди.

Бегмат бобонинг умри чорва кетида ўтган, инқилобдан олдин Оқбўта бойнинг эшигида мардикорлик қилиб, ўттизга кирмай соч-соқолига оқ тушган, бош боласи қўлидан ишини энди олган чоғида босмачиларнинг қуршовида қолиб қирчинида қийилган, шул сабабдан

кўксига доғ тушиб, оғзи энди ошга етган ерда шўрлик кампири билан кўкайи кесилиб қолган эди. Куйганиданми, куйинганиданми, ҳайтовур, гаштагу тўйда бўлсин, йиғи-ю маъракада бўлсин кўрган-билганларидан, ёшлик давридаги армонли кунларидан замзама, терма тўқиб, завқи ошса дostonлардан ўқиб, «Созласам чиқмасми товушнинг сози»дан беармон олар эди. Сознинг қулоғига қўнишга навбат тегишмай қолган хоҳи майна бўлсин, хоҳи саъва бўлсин, хоҳи тўрғай бўлсин, армонда қолар эди. Энди учирма бўлган булбул боласи бобой қошида гул шохига чиқиб сайрашдан уялар эди. Най чалишда бобонинг олдига ҳеч ким тушолмас эди. Най овози қулоғига чалинган парранда зоти беткайда бўлса терскайга ошолмас эди. Шу ваядан мўйинсалари бобони катталар Бегмат созчи, кичиклар бўлса созчи бобо дер эди.

Ишга келганда бообнинг ёши олтмишдан ошса-да, қирчиллама йигитлардан ўзини кам санамас эди. Шовлага ҳам дамми, биз йигитдан камми, деб енгил-елпи ишга ўзи ҳам унамас эди. Ёмоннинг бети қурсин, деб яхшидан жонини аямас эди.

Қорасочни ўз фарзандидан ҳам аъло кўрар эди, унинг юришида, туришида сирли бир маъно кўрар эди. Бунинг сабабини йўл-йўлакай билиб борсак-да, эндиги гапни чорва аҳлига берсак дейман, сиз отда, биз пиёда Қорасочлар кезган яйлов томонга қайрилсак дейман.

Тиним билмас чўпонлар
Қўй кетида — қияда.
Белда қурит ва кўмач

Айрон, қимиз совада.
Суяклари қотайган
Шу бўктар, шу увада.
Жонга оро — қўғирмоч
Кун кетидан кун ўтар.
Баъзи кунлари бир нав,
Баъзи кун тўкин ўтар.
Баъзан йиллаб йўл тортган
Қарвондан секин ўтар...
Баъзан ғам юкин ортган.
Дарвешдай юпун ўтар,
Олмаштирмиш Қорасоч
Келинлик либосини.
Шунда ҳам бир кўрсайдинг
Оқтовнинг зебосини.
Ҳар киприги жам этмиш
Юзқизнинг ибосини.
«Қурҳей»лаши келтирар
Қўпларнинг ҳавасини.
Кенг яйловдан топди у
Айрилиқ давосини:
Кундан-кун қир, далага
Меҳри ошиб боради.
Тоғу тош, шалолага
Дил тутшиб боради.
Гўё ҳар гиёҳ билан
Сир-сирлашиб боради.
Ҳар майса, ҳар кўкатга
Дард улашиб боради.
Қувноқ келса улфати
Ухшаб кетар болага.
Ишга тушар чанқовуз,
Урин қолмай нолага.
Баъзиларда роз айтар
Ёлғиз ўсган лолага:

— Қўй кетида қўшиқдан
Бўлак қайғудошим йўқ,
Мен ҳам сенга ўхшайман
Ёнимда йўлдошим¹ йўқ. . . .

ТУПИЧОҚ

Ойдан ой, кундан кун ўтиб, Қорасочнинг вақти соати етиб, соатмас, саодати етиб қўчқордай ўғил кўрди.

Отаси омон қайтгунча ўрнини билдирмай турсин деб, боланинг отини Ўринбой қўйдилар

Қорасочнинг кетди дилдан ғубори,
Банд бўлди ғўдакка бор эътибори.
Аллага кўчади кўнгилда бори
Ва бедод ўтади шому саҳари:

Ухла, тўпичоғим, ухла.
Ухла, овунчоғим, ухла.
Тун-оқшом оғиб боради,
Ухла, қўғирчоғим, ухла.

Умрингга иқбол эш бўлсин.
Мартабанг кундан пеш бўлсин.
Бахтинг юртга йўлдош бўлсин,
Ухла, қўзичоғим, ухла.

Алла бўл, қулуним алла.
Ризқ-рўзи бутуним алла.
Бир оз олай тиним алла.
Алла бўл, тойчоғим алла.

Оғасига Асқар йўллар саломни.
Нақ ўрнига қўйиб хуш хулқ каломни.

¹ Ёрим демоқчи.

Эмикдошим, кўришар кун борми деб
Қунт билан тарашлаб нил ранг қаламни!

Сизга қучоқ очган жигарбандингиз.
Соғ, омонми барча ўртоқларингиз,
Тилакдошмиз кеча-кундуз сизларга,
Эсон қайтиб ёнсин чироқларингиз.

Қутлуғ бўлсин, оға, от боғларингиз.
Хуш ўтмоқда бунда кўрган кунимиз.
Тўрт кўз — тугал, шукур, бутун нонимиз.
Уринбойдир сизу бизнинг жонимиз.
Келсангиз бас, қолмас ҳеч армонимиз.
Қутлуғ бўлсин, оға, от боғларингиз.

Янга сизга совға этди хумой қуш.
Умрингизга зеб бергувчи чирой қуш.
Дерсиз балки, бу таъбиринг ўнгми-туш?
Туш бўлмаса, минг қуллуқ, минг навозиш!
Қутлуғ бўлсин, оға, от боғларингиз!

Қорасоч ҳам ёрдам ёрга нишон деб, бор-
масин бенишон деб, қайниси ёзган хатнинг
охирига жонию дили тилидан, чаманда бул-
були тилидан, эрта кун — норғули тилидан,
яъни чақалоқ ўғли тилидан шу байтларни
битди:

— Қий тўлиб саман телади,
Сой бўйи томон телади.
Уйидаги одамлайдинг
Байиси омон телади.

Отани улдан айийган,
Булбулни гулдан айийган,
Кўплай қанотин қайийган.
Дусманга қиян телади.

Тоғлайда очилай бодом.
Соё бейди эккан садама.
Уйдин тақиб менинг дадам
Биз соғинган кезде телай.

Тўйт қилмасдан кўзимизни,
Сайғайтийман юзимизни,
Йўқлаб саҳай ўзимизни
Су баҳой, су кузда телай.

ҚАБОҲАТ

Орадан кўп ўтмай Асқар оғасидан хат олди,
хат эмас, қабоҳат олди. Хатда шу гаплар битилган эди:

— Тоғларимда ўсар олмас, пидина.
Хумориман дилни элтар ҳидина.
Жоним укам, соғми дўсту ёронлар,
Тенгқурларинг — Фозил,— Файзи,
Омонлар,
Жанг кетмоқда, жангки, иним, беомон.
Қонхўрлар дер, кўрган куним — беомон.
Қатрон қилмоқдамиз босган изини.
Муқаддас деб Ватан беш юлдузини.
Кутмаганда савашнинг бор хатари.
Ҳар кимнинг бор сир-асрорин айтари.
Танг кунда ҳам мардлар тортмас
войимни.

Сенга айтмай энди ётган жойимни:
Госпиталда даво истаб ётарман.
Қонни жонга раво истаб ётарман.
Окоп ичра туриб тепки босардим.
Газандалар йўлин ўқман тўсардим.
Бир дайди ўқ ялаб ўтди ёнимдан.

Бири тегди, жон қолмади жонимдан,
Қонсизланиб кетдим ҳушу ҳолимдан,
Хабар топиб чор-ночор аҳволимдан
Ҳамшира қиз сақлаб қолди ўлимдан.
Йигит жони омон бўлса, ғам эмас.
Музтарликда ўтган дамни дам демас,
Соғайсам кирарман қайта урушга,
Қурбим етса ерни ниқаб туришга.
Кўпакларни қўймай, жоним, улушга
Тоқат борми бош кўтариб юришга!...

Асқар бу хатни йўқотдимга чиқазиб, Қорасочнинг Қорақош, Ойна деб чақирришларидан неча кунлаб бенасиб бўлиб юрди. Биттаю битта жигарининг «жон қолмади жонимдан» деб жароҳатланганидан юрак-бағри эзилиб, узун оқшомлар ёдига тушса кўзларининг ёши кўксиди маржондай тизилиб юрган Асқарнинг ранги рўйи кундан-кун сўниб, важоҳати қаҳратонда сувга тушгандай тўниб, қош қорайиши билан ғафлат тўшагига қўниб юришидан Қорасоч ёстиқдошининг тинч эмаслигини сезиб, бола баҳона тун бўйи ширин уйқусидан безиб, теран хаёли жаҳонни бир зумда сон минг кезиб қайнисининг кўнглини овлашга тутинди.

Ҳарчанд, жон қайним, жонон қайним, дўстлиги «гумон» қайним, акангиздан келган хатни бекорга «йўқот» маганга ўхшайсиз, ўз сирини чечасига айтмаслик — яхшимас, ёмон, қайним, деб алдаб-ардоқласа-да, Асқардан бир гап чиқмагач, тан деса — тандошига, жон деса — жондошига, қора кунда, сара кундай бирдай елкадошига хат ёзишга киришди:

Жон берса, оз ҳар ким суйган ёрига,
Кўздан йироқ чоғлар интизорига.
Йигитнинг номдори дилтанг чоғлари
Сир айтмас бўларми вафодорига?

Неча ойдир бизга келмас хатингиз.
Кўздан нари кетмас қад-келбатингиз.
Саломига алик олмай нозиқар
Ўринбойдай дилбанд, қанд-шарбатингиз.

Моргузор тоғ билмам, неча дарали,
Менга ўхшар ёлғиз кезган мароли.
Бу тандаги жоним садқа йигитга
Байт аралаш айтар сўзим бор ҳали.

«У қошим ҳам бу қошимнинг ораси бир
қилча бор.

Сизсиз ўтган ҳар кунимнинг соати бир
йилча бор!»

Сўнгги икки байт Норйигитнинг кўнглини
дам кўтариб, дам эзди. Ҳар қалай, ўзини ти-
кила теккан ўқ азобидан халос бўлгандай
сезди. Униб-ўсган қишлоғининг соя-салқин
жойлари, кўнгли дилга кўзу қошдай туташ
одамлари, колхозининг қўйлари, кўркам Санг-
зор бўйлари кўз олдидан бирма-бир ўтгандай
бўлди. На аҳволда ётганимни Асқар чечасига
айтмаганга ўхшайди, бу хабар ҳеч кимнинг
қулоғига етмаганга ўхшайди. Йўқса Қорасоч
ҳалигача эшитган бўларди. Энди бир оз сабр
қилай. Яхши ният — ёрти мол, тузалганимдан
хабар қилай, дея Норйигит жонига тўзим ти-
лаб ётди. Шу алпозда орадан неча кунлар ўт-
ди. Энди хат ёзишнинг кези ҳам келиб етди.

Бир фашист аскарини отга ўнгариб, бач-
чагарни кучала еган кучукдай фингшитиб, ил-

гари ўлмаса ҳам энди ўлишига ишонтириб, гоҳ у тақимга, гоҳ бу тақимга ташлаб, оғзи, бурнидан қонини тирқиратиб, ҳаром ўлган ҳўкиздай бақиртириб, ўз тилида ё мама дегандир, ё папа дегандир, ҳар қалай суянган тоғини чақиртириб келиб, штабга топширган, шундан сўнг қўшин орасида номи тилга гушиб шер лақабини олган ўшлик дўсти Қамол шерга Норйигит деди:

— Сен ёз, мен айтай. Тандан мадорим кетди, қайтай...

ОМОН БУЛСА БУ БОШИМ...

Бегмат бобо қўй қирқимини тамомлаб кунни кеча тоғдан — Қизил жар этагидаги яйловдан эниб, ҳам ҳол-аҳвол сўрагани, ҳам шу баҳонада кўнгил ғуборини ёзгани бу оқшом Қорасочларникига кўнди.

Қўйчи бобо қизил қўшинларимизнинг Украина тупроғини ёт қадамлардан халос этганлигини эшитиб ўзида йўқ шод эди, лекин бахтига Қорасоч мунгли ва ношод эди.

Оға Қорасочнинг чиройини очиш учун Уринбойни эркалатиб дейди:

— Ой бола, той бола, қани бўлсин носвойдан, йўрток, ёмонтой бола. Йигит бўлсанг, тўйингда гўянда бўлай бола, боз устига «Бесқайсақ» бўлади, қалай, бола? Кексайганда бизлайга бос чўпон бўлисни ким қўйибди, ё ўзинг эгалик қил, ё отангга хат ёз, уядиганини уйиб, қиядиганини қийиб тезёқ келсин, гап мана сулай, бола!

Болали уй бозор. Қилиғи — кўнгил ёзар. Одамзод ҳиди ёқмаган қоқ бошлардан алҳа-

зар. Шу Ўрин болани берган худодан айланай. Отаси келса тўлиб-тошиб, орденлари кўкрагига ярашиб, қиламиз катта тўйни, сўйиб анов атаб қўйган улкан қўйни.

Қорасоч вакил отасига қилди югуриб-елиб хизматни, ўрнига қўйиб иззатни.

Норйигит билан созчининг кўнгиллари ота-боладан яқин эди.

Шу ваядан бобо бу ўтирган уйини ўз уйим, ўлан тўшагим деб санар эди, яхшилигини кўриб ўзида йўқ қувонар эди, ёмонлигини кўрса куйиб-ёнар эди.

Асқарлар кечки овқатни еб бўлар-бўлмас эшикдан Эрали бобо бир даста қоғозни қўлтиқлаб кириб келди, суюнчи сўраб Норйигитнинг ҳў бояги «Сен ёз, мен айтай» деган хатининг келганлигини билдириб келди, нашанинг кайфи баланд, урушга борсам қайтаман, деб ҳаммани кулдириб келди.

Эрали бобо билан қўйчининг боши бирикди дегунча, бир-бири билан ҳазил қилишиб, сипоҳликдан не ҳожат, бўғилмай, ёзил қилишиб юарди.

Созчи деди:

— Эрали бобо бўлма йўлинг, ақли кирали-чиқарли бобо бўлмай ўлинг, қачон қараса йилдан кейин қолган туяга ўхшаб юрасиз, кейин қолиб овқатдан, сўнгра қақшаб юрасиз. Дебдиларки, питпилдиқ, кулчатоғни кўп қилдик, келмадингиз еб қўйдик. Сизга қолгани шу ёлғиз илик бўлди!

Бобо деди:

— Сенинг ё отанг, лўли, ё энанг лўли. Кўкнори халтасидан бўшамасди бобонг раҳматликнинг қўли. Биламан сени: ёшлигингдан

иликка ўчсан. Бор бизникига, бизникида илигу қази-қартанинг мўли. Қайтаётиб уйингга ҳам олиб кетасан, бўлиб қолади бола-чақангни йўли.

Бегмат бобо Асқарга: қани чироқ, хатни ўқи, жўн ўқимай созлаб ўқи, ҳар сўзини оҳанг-овозлаб ўқи, деб шодлигидан созининг қулоғини бурай берди:

— Тоғдан ошмоқликка бедов от яхши.
Ол-ол чоғи чавандозга зот яхши.
Қиз-йигит бор ерда муҳаббат яхши.
Етар-етмас кунда қаноат яхши.

Бўйқизлар дер: бўлса магар хол яхши.
Бедод умр, бахт, омад, иқбол яхши.
Қўшхотинли эрдан минг бор чол яхши.
То ўлгунча ёрга садоқат яхши.

Элга бенаф зотдан сассиқ кўл яхши.
Бехазина тоғдан чексиз чўл яхши.
Камол топмоқ бўлсанг тўғри йўл яхши.
Ёвга ўлим, дўстга мурувват яхши.

Тарафинг босмасин босган изингни.
Ҳар кимга тотқизма нону тузингни.
Кўрар кўздан йироқ тонг юлдузингни,
Соғинганда келган хабар — хат яхши.
Асқар хатни ўқиди:

— Яхши кунларимнинг ҳамдами,
Қорасоч!

Қарвоннинг ҳамиша бехатар бўла бермаслигини, менимча, сен яхши тушунасан.

Бирдан-бир тилагим мени кўп ўйлай берма. Кўз тутиб йўлларимга, суқсурдай бўйлай берма. Ётган тўшагим сен ўйлаганчалик оғир

эмас. Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ. Ҳали ўша ёруғидан умидимиз бор. Ноумид шайтон, дейдилар. Бу кунлар ҳам ўтар-кетар деган тилагимиз бор. Омон бўлса бу бошим, яна чиқади сочим. Иссиқ жон иситмасиз бўлмас. Майдон — мардниги. Гоҳо олади, гоҳо олдиради киши.

Қорасоч, юз кўришадиган кунлар ҳам келар. Илож борми. Ҳароми газанда ажал излаб келибдики, кучала еган жойига бориб кучантирмаслик биз учун гуноҳ. Мен ва менинг ёнимда ётган неча-неча сафдошларим, сенга кирган тикан бизга кирса бўлмасмиди, деб жони ачийдиган ўз оға-инимдай жондошларим, ленинградлик Ефим Сергей ўғлидай маъноли йигитлар, тожикистонлик Талаббойдай танали йигитларнинг боши ёстиқда бўлса ҳам шу кунларда қўшинларимизнинг омади келган. Шундай бўлгани чин бўлсин.

Менга совға этган боғлон қўзинг учун қуллуқ. Бахтли бўлгурингни жуда-жуда кўргим келади. Яхши кунлар сену менга, дўсту ёронларга насиб қилсин. Номма-ном айтмасам-да, соғинчли саломимни қишлоқдаги ҳамма тилакдошларимга етказарсан. Мен учун Асқарнинг пешонасидан ўпиб қўй. Яна нималар ҳам дер эдим сенга...

Бориб Сангзор сойин кечсам, не армон?
Сувларидан тўйиб ичсам, не армон?
Қуш бўлиб кўкида учсам, не армон?
Қўноқ жойга қўна тушсам, не армон?

Хатнинг шу жойи ўқилганда Қорасоч ўзини тутолмади. Хўрлиги келиб, кўз ёшлари кўксини қоплади.

Урушнинг келтирган бу кулфат, бу кўргиликларини бутун вужуди қарғишга айланиб қарғади. У Норйигитнинг бу гаплари ғарибликдан ҳам, ожизликдан ҳам, ёлғизликдан ҳам, умидсизликдан ҳам эмаслигини, унинг ўлим кўзига кўриниб келса ҳам «дод!» демаслигини бир кишича билади. Фақат соғинч деган нарса, дийдор деган нарса, ўз қўллари билан манглайини силаш деган нарса, жонига жонини малҳам қилиш деган нарса уни шу аҳволга келтирди, йиғлатди.

Минг қилса ҳам тиш қоққан эмасми, Бегмат оға; овчининг кечикканидан қувон, боланинг ичикканидан қувон, ҳар ишнинг бароридан қувон, ботирнинг қароридан қувон; ёвга бормай ярадор бўлгандан сақласин, деб ўтирганларга ҳикмат ва ривоятлардан сўйлаб тасалли беряпти.

Асқар хатни шу байтлар билан тугатди:

— Ниҳоясиз еру осмон ораси.

Бир бўлар мардларнинг аҳд-паймонаси.

Йўлимга кўз тутар Оқтов раъноси,

Унингсиз умримнинг борми маъноси!

Ерда маъни борми тупроқсиз, тошсиз?

Кун-тун бўлармиди ойсиз, қуёшсиз?

Йигит камол топмас ёрсиз, йўлдошсиз.

Ким етар муродга сабру бардошсиз?

* * *

Сувга ташна жайрондай,

Йўлда қолган карвондай,

Норйигитнинг йўлига

Кўз тутади Қорасоч.

Қани бўлса қошимда,
Қошимда, ёнбошимда,
Керак бўлса бу жонни
Берсам, дейди Қорасоч.

Насиб этса кўрмоқлик,
Ёрдан аҳвол сўрмоқлик,
Қайта тўй қилиб, ўйнаб —
Қулмоқ истар Қорасоч.

Чирим қоқмай узун тун,
Чиқса ҳамки ҳулкар, кун.
Гоҳи ғамгин, гоҳи шод
Қўшиқ айтар Қорасоч:

— Уқ еб, ночор келса ёрим,
Қуз, қиши йўқ навбаҳорим,
Йиғинларда ўрни борим,
Нуридийда қадамлари
Бу кўзу бу қош устига.

Мен сўйлайман алвон-алвон
Ёрнинг сўзи жонга дармон.
Келса қолмас дилда армон
Майли келиб қадам қўйса
Бу тана тўш, бош устига.

Менинг ёрим кўп йироқда.
Ёрсиз ёрга бахт қаёқда?
Келса майли бир оёқда.
Босган изи, босган ери
Танда ширин жон устига.

Мард жонига берсин тўзим.
Йўлларида толди кўзим.
Келиб ёруғ бўлсин юзим.
Омон келса номин битай
Тўйда ширмой нон устига.

АЙРИЛИҚ

Омон-омон бўлиб, йигитларнинг ёвдан қайтиш вақти ҳам келди. Биров бир оёқда келди, биров қўлтиқтаёқда келди. Бировлар тўрт мучадан айрилиб келди, бировларнинг кўкраги қаҳрамонлик нишонига тўлиб келди, бир қурбонга ўн қурбон, дегандай ҳарамзода фашистан ўчини олиб келди.

Бўйқизларнинг ўсмаю сурма, баргагу тиллақош қутиси ҳам ишга тушиб, неча кун, неча ойлар тўйга тўй, қўшиққа ўлан уланиб ётди. Бўтам келса бағримга босиб, искаб-искаб кўришиб ўлсам армоним йўқ эди, деб юрган қариялар энди имон ўрнига умр тилаб номдорининг меҳрига қониб ётди.

Асқарлар уйига эса муздан совуқ, ўлимдан бадном хабарнинг кирганига чамаси ойлар бўлган чоғи, Қорасочни бир ҳолга келтирган бадбахт ўлимнинг доғи.

Гард кўндирар сутдай юзга — айрилиқ.
Тимсоли йўқ, ўхшар музга — айрилиқ.
Малол ҳатто тупроқ, тошга — айрилиқ.
Нечук раво қалам қошга айрилиқ?!

* * *

Гул шайдоси билсанг мен ҳам,
Бир мен эмас, дўстим, сен ҳам.
Паришон ҳол кўринади
Қорасочдай тенгсиз санам.

Чил боласи якка-якка.
Қилмиши сифмас юракка.
Ёлғизлик кимга ярашган?
Ҳеч тутинма ўрганмакка.

Адашининг сафдошларин,
Овулдош, орқадосларин
Кўрса қўмсар, қўмсар ёрин
Бирга ўсган тенгдошларин.

Уринбой қилар хархаша.
Толе, бахтига яраша:
«Даданг дейсиз, дадам қани?...»
Ол энди қилгил, томоша!..

Қорасоч, жон бўтам, дейди.
Суянчигим, отам, дейди.
Даданг келар, ухам қилсанг,
Эзма бўлма кўпам, дейди.

Уринжоним той боладир.
Умримга — чирой боладир.
Хумоюн қуш келбатлигим
Узи самбит бўй боладир.

Қўзилари қашқа-қашқа.
Зоти буткул бошқа-бошқа.
Қатта бўлса ёйиб келар
Бизнинг чироқ тоғу тошга.

Оғасининг от боғлари.
Ёнида қанот боғлари.
Урнида борим эр етса
Ювилар юрак доғлари.

КЕНГАШ

Бошга тушса кўз тортар. Юк дегани нор тортар. Бир вақтлари ферма мудирлик иши Қорасочга эришдай туюлган бўлса, энди кўз билан қошдай, порлаб турган қуёшдай; чорва аҳли ўртасида эътибор топгани сабабли бу жаҳон жонига туташдай туюлади.

Бу орада Асқар ҳам овулниг суқсурдай сулув қизи — Розияга уйланиб, куёв тўра номи билан гурунглarda ардоқланиб, қобиллигидан мажлисларда мақталиб, етакчи чўпонлар қаторида юқори маҳкамалардан табрик олиб — хат олиб, Оқтовда санали чўпонлардай мартабага эга бўлди. Қорасоч ҳам Асқарнинг мўминлигидан беҳад шод. Уринбойи — жони бўлса, қайниси — қанот. Барака — иноқликда, боқийлик — қувноқликда, дегандай рўзгорлари обод, меҳнат — меҳнатнинг таги роҳат; ҳар йили мукофот устига мукофот.

Сўнги куз ҳам келиб, тоғлар боши қорлар билан қопланиб, туёқ ҳисобида бир бошга уч бош қўшган чўпонлар ёз — олтойлик меҳнатининг натижасини ҳисоб-китоб қилар чоғи Термиздан Туркистонгача ўзининг қорабайир отлари — сағринли хоназотлари билан танилган, йигитлари тугил чоллари ҳам чавандозликда синалган Бахмал қишлоғида чорвадорлар кенгаши очиладиган бўлиб, кенгашга келувчилар орасида Оқтов фермасининг кўзга кўринган, ферма ишига меҳнати синган чўпонлари ҳам бор эди.

Кенгашни чорва илмини ҳаддин билган, кўзига кўзойнак, кўкрагига «Ҳурмат белги-

си» нишонини таққан, озғиндан келган бир йигит очиб, галдаги сўзни мулойим табиатли, қарчиғай келбатли, юзи қорамағиздан келган, кўринишда кўпни кўрган бир соҳиби сухан йигитга берди.

Бу йигит икки гапнинг бирида «Қора кўл» колхозининг чорва планини муттасил ва юз по-йиздан ошириб келаётганини, бошлиқ бўлиш осон, бошқармоқ қийин мақолларини келти-риб, бу ишда Қорасочнинг хизмати мақтовга муносиб эканини, қай бир колхоз раҳбарлари эса нуқул қоринни қаппайтиришга зўр бериб, бўлса бўлар... қабалида иш қилишларини, майшат деган жойда томдан ташлагулик қил-мишларини босиғи билан сўзлаб, Бахмал қишлоғининг чапдаст йилқичиларини улуғлаб, ўрнига ўтириши билан ярим умри яйловда ўт-ган қўйчибонлар, оёққа мўки, бошга тумоқ кийган чўпонлар, чаққонликда тенгсиз — асов ўргатувчилар не бир кекса қўйчилар мин-барга навбати билан чиқиб дарёдай тошиб сўзлади, баъзиларини кўпнинг салобати босиб айтмоқчи бўлган гапини йўқотиб-адашиб сўз-лади.

Кеч кирганда кенгаш ҳам ўз ишини та-момлади. Қорасоч қайниси билан отасиникига қўнди. Онаси:— қадди-камолингдан ўргулай, кундай жамолингдан ўргулай,— деб Қорасоч-нинг отини ушлаб, вақтини хушлаб, қучоқ очиб кўришиб, кўпдан бери кўрмагандай сўрашиб, жонини бир қоққандан юз қоқиб, махсумнинг ҳадеганда уйдан чиқа бермасли-гидан тутақиб, Қорасоч атрофида гирдикапа-лак бўлиб ётди.

Қишлоқнинг деган қиз-келинлари қайлиғи

борлари қайнанасини кўндириб, боши бўшлари онасини кўндириб, Қорасочни сира кўрмаганлари кўриш учун, билганлари, ёшликдан бирга ўсганлари кўнгил ёзиш учун келиб ётди. Қай бир синчилари Қорасочни зимдан кузатади-да, кўкайдан шу гапларни ўтказди: юзида улғайиш бор, бахтида намойиш бор, дилида қувониш бор. Қаноатингга қуллуқ, йигитлардан ками йўқ салобатингга қуллуқ, Қорасоч!

Тонг ҳам отди. Қодир махсум хужрасидан чиқиб, ўз таъбири билан айтганда «активлика қўл қўйган» қизи билан нотуштага ўтирди. Сувнинг тинч оққанидан қўрқ, одамнинг ерга боққанидан. Махсум анча вақтгача сукут сақлаб ўтирди. Асқар бундай сўлғин, бундай вазмин ўтиришни ҳар балодан ёмон кўрса-да, чечасининг юзи хотири учун одоб сақлаб ўтирди. Гапдан гап чиқиб, сўз кечаги кенгаш ҳақида кетганида, махсумнинг рангидан қони қочиб, истараси пес очиб, қизининг «Аёл боши билан» кўпчилик олдида «Уртоқлар!» деб ҳаммани оғзига қаратгани сабаб бўлиб, ота-бола анчагина нари-бери бўлиб олишди:

— Бирники мингга, қизим, мингники туманга. Шу ҳўкиматлигингни йиғиштирсанг. Ким айтади сени, тагли-жойли одамнинг қизи, деб.

— Ошинг ҳалол бўлса кўчага чиқиб ич, деган ота. Бирники мингга деганингиз нимаси? Уйдан чиқмай ўмал ўчоқ бўлиб ўтиришим керакми?

— Айтганинг оғзи ёмон. Этишганинг қулоғи. Оқтовда шунча вақт юрганинг етар.

Киши ўлмай ризқи камимас. Бу ерда ҳам бир кунинг ўтар.

— Сеники меники — кўнгилнинг қоралиғи. Мен Оқтовда кун ўтказиш учун юрган им йўқ. Тани соғлом кишига бу ер нима-ю, Оқтов нима. Бу ерга келганда биров оғзимизга нон чайнаб соладими? Сиз бир тараф, биз бир тараф, дейдиган замонлар аллақачонлар ўтиб кетган, ота. Оқтовликлардан ҳеч ёмонлик кўрган жойим йўқ, бири ога ўрнида бўлса, бири тоға ўрнида, энди бизга рухсат, деб уларни инжитишга сира-сира раъйим, йўқ.

* *
*

Қорасочнинг Оқтовга бориш сабаби эса шундай бўлган эди:

МУҲАББАТ «УҒРИ»ЛАРИ

Тин бериб энди созга, ўзи жўн — бепардозга, бир оз тортиб бўзадан, ҳар қултуми элтгулик — таърифи овозадан; олиб қазили ошдан, сўз очсак аввал бошдан.

Қорасочлар отадан олтов эди: беши ўғил, бири — қиз; бир-бирига меҳрибон — эгиздай пайров эди. Қорасоч оғалари ичида олқордай эркин ўсди, ҳам ҳаддили, ҳам ўктам, серҳаркат, серғайрат, шўх дарёдай беором, райхондай дуркун ўсди. Қиз мажлислари унингсиз қизимас эди, унингсиз ўтган мажлис айтишга арзимас эди, гал келиб даврага тушганида қизлар юзидан ханда сира аримас эди.

Товонига тушган тим-қора сочлари, қизлар назмича: бир мушки тотор эди, қалдирғоч қанотидай қуйила тушган қошлари устидаги кишмиши холи Новқа олмасини элслатувчи қирмизи юзига зеб бериб, бўйқизларнинг дилида ҳавас уйғотар эди. Гал ўйинга келса, тол чивикдай буралиб, қўлига тушган чанқовузни кераклигича сўзлатар эди. Наркас, қийиқ кўзлари қиздай қилиқли йигитларнинг ҳам кўкайида тугён қўзғатар эди. Ҳар киприк, ҳар сифати ё рашқдан, ё ҳавасдан ҳуснига, камолига зимдан боқувчи кишининг умрини гўё узайтар эди.

Оғалари йилқичи бўлганиданми, ё ўзининг мойиллигиданми, ҳар нечук, йўрға тугил йўртоқ бўлса ҳам, от миниб дала кезишни бошқа қизлардай ор этмас эди, ҳали қўл тегмаган дўнан билан ғунонга, кўкка сапчир асов тойга қурқ солишдан ҳам тоймас эди.

«Қиз кўрмоққа» чиққан яхши ниятли бекалар унинг уй тутувларини кўриб қойил қолар эди, ўғли эр етган оқ соқол-қора соқоллар, шундай қиз келининг бўлса, деб Қорасочлар дарвозасини вақт-бевақт тақиллатиб, Қодир махсумга суйканар эди. Тақводор ота эса қизининг босган ҳар қадамини кун сайин, соат сайин таъқиб остига олар эди... Кела-кела «ови» барор олмай кетган не бир гуркираган хотинлар, шаҳар кўрган эчкидан кўрқ, эндиги мактаб кўрган қизларнинг келинлиги қаерга борарди, деб кўринган ерда «ўтлаб» юрар эди, минг дарди ичида Қорасочни «пуф сассиқ»қа чиқазиб, ўзининг «ёмон»ини йигитларнинг султони билиб, улуглаб юрар эди.

Оқибат, Қорасочнинг бошини боғлаб кетган — тоғ қоровулининг ўғли номидан келган совчи Мирза чечан бўлди. Қодир махсум қизининг дод-фарёдига, бувотинининг оху афғонига қулоқ солмай, қанчадан-қанча қалин қаршисида тиз чўкди. Шундай қилиб, Қорасочнинг унаштириб қўйилгани — отга тақа қоқса ўкчасини кўтарувчи Бегжон суюқ бўлди, одам бўлиб бировнинг раҳматини олмаган, кўринган қизга гап отиб, энди тушган тўтидай келинчакларга, аканг кўзингдан, дея тилини тиёлмаган, отасининг оғирини енгил қилиш ўрнига сўлоқмондай бўлиб, салқин тўра бўлишдан уялмаган меҳри совуқ бўлди.

Лаби тиртиқ йигитнинг, тенг-тенги билан, тезак қопи билан, бизнинг тенгимиз пучуқ қиз, деганини кўрган, эшитган борми?

Ана энди ўзини хушсурат, қумой келбат чоғлаб юрган Бегжон жўра-йўлдошларига:

— Худди ўша кўпларни доғида куйдирган қора кўзнинг қайлиғи акангқарағай бўлади, деб қуюшқондан келиб, тарала бедодини айтиб юра берди, кун бўлмаса, кун ора Қорасочга кўриниш бериб, «оқ бўза»нинг кайфини сура берди. Қорасочнинг эса Бегжонни кўргани кўзи йўқ, эшитгани қулоғи.

Қорасоч билан Норйигит ўртасидаги ошиқлик савдоси карвондай ўткинчи эмасди, селдай кўчкинчи эмасди. Ўғилники — ўйин билан, қизники — қийин билан, одамзоднинг ҳусни — лафз, тарози — шайин билан, деб бекорга айтмаганларидай Қорасочнинг:

«Сенинг билан ўтмаса борлиқ ёшим,
Томоғимдан ўтмайди ичган ошим»,—

деган икки оғиз гапини олмагунча Норйигит
қанчалаб қоғозни қора қилмади дейсиз:

«Эшигингдан ўтаман
Гул кўтариб ҳам йўталиб,
Ёр, агар сўйсанг мени
Чиққил укангни кўтариб...»

Ё бўлмаса:

«Тошга ёмғир кор қилурми муттасил ёққан
билан,
Давлатлари кам бўлурми бир қиё боққан
билан?...»

тарзидаги ҳисобсиз қўшиқларни унга бағиш-
ламади дейсиз. Ниҳоят:

Холис бўлса ниятинг, ёр келади қошингга,
Байти, ғазали билан уқпар тақар бошингга,—

деганларидай, Қорасоч гул баҳона, дийдор
ғанимат билиб, қўй бўлмаса кўзини баҳона
қилиб, чечанлар таъбирича, суқсур билан ғо-
зини баҳона қилиб, Норйигитнинг тайин эт-
ган жойида турадиган бўлди, ишқида ошиқи
беқарор йигити билан вақт топиб сирли суҳ-
бат қурадиган бўлди.

Шу ваздан муҳаббатни пулга, сўйганини
кулга мензаган¹ Бегжоннинг қўлига сув қуй-

¹ Ухшатган.

гандан кўра тўбилғи таёқли, бургут сиёқли, қўй деса қўтонда ётган, сергакликда тўрғайни ҳам уйқусидан уйғотган Норйигитнинг йўлида қурбон бўлгани афзал.

Онаи зор эмасми, Гулсум бувотиннинг Қорасочни инжитишга сира-сира тоқати йўқ, ўз қизимни кўра-била қандай ўтга ташлай, деб қилган дадҳоси учун уйлари урушли — неча кундан бери ҳузур-ҳаловати йўқ.

Ишнинг оқибати лойқа бўлишига ақли етган Қорасоч Норйигит билан маслаҳатни бир жойга қўйди:

— Бу қишлоқ бўлмаса, у қишлоқ. Оқтовда қиламиз тўйни, кам суринг, йигит, «энди нима қилдик» деган ўйни, қўлидан иш келганга очиқ ҳар колхозу ферманинг қўйни.

Оқибат, бу икки муҳаббат «Ўғри»си ярим кечада Бахмал қишлоғини тарк этиб тун бўйи Тўбани қиридан ошиб, Кўкбулоқ, Яккабулоқдан кечиб, тол тушларда «Қора қўл» колхозига етиб бориб, тўппа-тўғри Соҳиб созчиникига тушди.

Норйигитнинг отаси — Уктам полвон билан Соҳиб созчи ёшликда бир тўшакда катта бўлган, ҳар иккисининг гапи ҳамиша бир жойдан чиққанлиги сабабли бир-бирига садоқатда бўлган, бой иши фармон билан, йўқсиллар армон билан дегандай, ҳурриятдан олдин қорни овқатга тўймай, эгни оҳарли кийим кўрмай бой эшигида қадри йўқ хизматда бўлган, колхоз тузуми йилларидан кейин меҳнати юзага чиқиб, кўпчилик орасида қўш батрак деган ном олиб ҳар қайда икрому иззатда бўлган қадрдонлардан эди.

Бонда айтганимиздай фарзанд доғи қўли-

га четан тутқазган гўянда буларнинг бу юри-
шининг маънисига тушуниб:

— Бизни қора тортиб келган бўлсаларинг
уйимизнинг тўри сизларники, чироқларим.
Бугдой нонимиз бўлмаса, бугдой сўзимиз.
Элга эл келса— давлат. Меҳмон — ўз ризқи
билан. Ялпиздан тўшакларингиз, какликдан
қўйларингиз. Қутлуғ бўлсин Оқтовимизга ке-
либ қилган муборак тўйларингиз.

Ардоқлаб гўзал ёшликни.
Қадрлаб қариндошликни,
Отанг билан жондошликни,
Жигаргўшам, хуш келдингиз.

Очилиб гулу лоладай
Юзи қирмиз пиёладай.
Тоғдан тушган шалоладай.
Келин болам, хуш келдингиз,—

дея созчи «қочқоқлар»ни жон-дили билан
кутиб ётди, қувонганидан тилига келганини
айтиб ётди.

Ҳадемай Норйигит оқтовликларнинг кўзга
тутган чўпони, хулқу одобда, меҳнату камо-
латда чорва аҳлининг жони, Қорасоч эса гў-
заллик, нафосатда, ҳаё ҳам жасоратда қиз-
келинчакларнинг сарвари бўлиб юра берди.

Бахмал қишлоқдаги «акангқарағай» эса
қарағайлигича қола берди. Ўзини ўтга ур-
ди — бўлмади, сувга урди — бўлмади.

Ўртага совуқлик тушган қуда-андалар
мол қайтиш қилишди. Энди борди-келди йўқ.
Мунофиқнинг бурди йўқ, имон қайтиш қи-

лишди, арқон кесиб, ниҳоят, ёмон қайтиш қилишди.

Киши ўз пушти камаридан бўлган фарзанддан кечиб бўладими? Нашъу намоси, таътилда ҳангомаси бу кўкайдан учиб бўладими?

Қорасоч дунёда энг яқин кишиси — ёстиқдошидан айрилгандан сўнг унинг бу кўргиликларига Қодир махсум ҳам шерик бўлмасдан, кўнгилхушининг манглайини силолмасдан туролмади. Қизининг ҳолидан кунда бўлмаса ҳам ойда хабар олиб турди. Бошда чиққан қиз чийдан ташқари, деб юрувчи онаси эса кўп кунини Оқтовда ўтказиб, боланг болалик бўлганда қадрингга етади, нақлиятини ҳар гап орасида ишлатиб набирасини бағрига босади.

Яхшининг ёмони бор.

Тоғнинг ҳам тумони бор.

Бўлма номард, ҳар кимнинг

Жони бор, имони бор,—

дегандай, Асқарни янгаси ҳам, чолу кампирлар ҳам ерга қўйса чанг, осмонга қўйса гард бўлади қабилида сипоришлаб юрди.

* * *

Энди икки оғиз гапни Бегжон суюқдан эшитинг. Ҳамманинг қўли ёқасидалик чоғида жонини қўйгани жой топмай военкомга борганда: «Бизни рўйхатнинг бошига тирканг» деб ўзини рисоладаги йигитлар қаторига қўйган «акангқарағай» Қоратўба станциясига ета туриб сал гидирган поезддан ўзини ташлаб

шу бўйи қай бир дараю тоғда қочиб юрган, йўлдан ўтган йўловчи, ўзи нима гап, деса ўзини чўпондан олиб, чўпонга солиб, қасам деганни сувдай ичиб юрган, ўз таъбири билан айтганда, қизил шапкалининг номини эшитсанганга қув бўлиб ўчиб юрган, эндиги кунда эса икки одамнинг боши бириккан жойга боролмай, ёвни ярадор қилиб келган йигитларнинг юзига қаролмай юрган Бегжон ўлган илоннинг бошини Ҳожар кампир орқали қўзғашга киришди. Ҳожар кампир деганимиз олтимишлардан ошган момо, нафс деган жойда дину имонидан кечиб, тадбиридан адашган момо, ғийбат бор ерга оёғи туриб боши билан ёндошган момо, топган эчки-улоғининг ҳаммаси ҳам ҳаромдан қурашган момо, алқисса, бир оёғи тўрда, бир оёғи гўрда бўлишига қарамай, ҳали ҳам қўйди-чиқдига, олди-қочдига илашган момо. Юқорида биз Ҳожар кампир дедик, аслида ўз қишлоғида Ҳожар қўшмачи лақаби билан машҳур бўлиб, қўшмачи лақабини йигирма иккинчи йиллардаги очарчилик кезларида орттирган момо, Урол Қўрбошининг қўйнига қизмисан қизларни солиб, булбулада бўза билан майни, наша билан чилимни торттирган момо.

Уттизинчи йиллардан кейин омади кетган момо, ўлмаса ҳам ўзини тириклай ўлган санаб, бу дунёдан ўтган момо; ҳамон гўл ва лақмалар қошида фириби, муғамбирлиги ниҳоясига етган момо, қари-қартаглар бор жойда беш вақт намозини гўё қанда қилмайдиган момо, қилар ишни қилиб қўйиб, зўр келса айюҳаннос солиб, ҳеч нарсани билмайдиган момо.

Ўғилларининг:

— Ҳў, она, еганингиз олдингизда бўлса, емаганингиз кетингизда бўлса, тагин нима керак? Номусу насоғингиздан ўлиб бўлди. Қартайганда тийилганни кўрган эдик. Палончи кайвони оқибат яхши қайтди деган ном катта давлат эмасми сизга, деган фарзандлик ўтинчларига:— Йўқдан йўниб, бордан ундириб сенларни вояга етказиб, эшитган гапим шу бўлдими?— деб шовқин соладиган момо, шаддодлик қилиб юриб бўлса ҳам, ўғилларига ҳукмини ўтказадиган момо...

Бегжон йигитлик номусини ерга уриб кетган Қорасочдан ўч олиш қасдида Ҳожар кампирнинг қўлтиғига сув пуркаган эди.

Ҳожар қўшмачи ҳам Бегжоннинг бели синмаган сўлкавойларини оқлаш учун Оқтовга тез-тез бориб турадиган бўлди. Бир борганда «бандалик» деб Қорасочнинг кўнглини сўраган бўлди, янагисида, ўрнида бор ўнгалар, тўпичоқ қутлуғ, деган бўлди. Борингки, бора-бора Қорасочнинг ҳаётига ачинадиган бўлди, ёлғизлик бир худога ярашган, каби она гапларини қулоғига қуядиган бўлди, ўзини яқин тутиб Уринбойни суюдиган бўлди. Нортойни норим, дейдиган бўлди, зап қизга зорим, дейдиган бўлди...

Мақсад ва муддаога келганда Қорасоч момонинг келишини тўғрилаб деди:

— Жон момо, жоним момо, намозхон кайвоним момо. Бегжон ҳалқумингизни булғанганга ўхшайди, бу — сизга ўлим момо, терингизга сомон тиқади, тиқса ҳам ёмон тиқади, бу қабиҳлигингизни билса қайним ҳам қулуним, момо.

Бир Қорасоч бор умрини Норйигитдай
йигитнинг йўлига бағишлаганини кўчабузар
майдон ғариб Бегжонга — тарки жамоатга
айта беринг, Қорасоч мендан иззат талаб қи-
лаётгандир, энди у айтган дарахтларининг
кесилиб кетганини минг ҳасратда билаётган-
дир, деб калта ўйлаб, демасин яна сизга:
— Қайта боринг.

ЕРҚИН

Кун ўтди мазмуни бир ойдаи бўлиб.
Оқшоми, ғубори йўқ кундай бўлиб.
Қайтадан камол топди ёшу кекса
Бир умр доғ кўрмаган рўйдаи бўлиб.

Яшариб қорли тоғлар қиялари.
Улканинг еру осмон самолари.
Тенги кам оқинларнинг наволари
Улуғ кунда тўқилган куйдай бўлиб.

Тескари оқмай энди тошқин сувлар,
Ҳовлиқма сою, тентак, шошқин сувлар—
Тарк этиб телба сифат машқин сувлар
Оқдилар кундуз тўла сойдаи бўлиб...

Уринбой ҳам ўндан ошиб,
Кийса кийим зап ярашиб
Кундан-кун эр етиб борар
Урнида иззат талашиб.

Улкан чўпон санаб ўзин,
Билган бўлиб ишнинг кўзин.
Бажо этар, икки қилмай
Катталарнинг айтган сўзин.

Эрта кетиб Қорасоч
Кеч яйловдан қайтади.

Уринбойи йўлида
Жонини койитади.

Уқисанг кам бўлмассан,
Уқи, ёрқиним, дея.
Бўтам, ҳали елмассан,
Билмассан қўним, дея,
Танда жоним бор экан,
Ризқи бутуним, дея,
Уринбойда ўқишга
Муҳаббат уйғотади.

Дер, қоялар жонали.
Одам бўлгин маъноли.
Урнинг бўлсин ҳар ерда
Йиғинларда санали.
Меҳнат билан эгизак
Эр йигитнинг камоли,
Илм-ақл чироғи
Йўлингни ёритади.

Она тарбиясида, мактаб ҳимоясида Уринбой доғ тушмаган гулдай бўлиб ўсди. Чаманда булбулдай бўлиб ўсди. Онали етим—гул етим. Етимдай мунғайиб ўсмади, еганнинг оғзига, кийганнинг эғнига қараб сарғайиб ўсмади. Кийганда кийим ярашиб ўсди, яхшиларга эргашиб ўсди, шарқираган сойдай бўлиб ўсди, гижинглаган тойдай бўлиб ўсди.

Қуш уясида кўрганини қилади. Шу алпозда кечагина кўча чангитиб юрган Уринбой кун сари кўпнинг эътиборини торта борди, ўқишга бўлган эътиқоди орта борди, ёши улуғларнинг дилида кироий набиранг шундай бўлса, деган орзу ҳавасни уйғота борди.

— Тўпиқ уйнаган тўзар, ошиқ уйнаган озар, тоғма-тоғ кезиб, қўй боққан эса ўзар.

Созчи бобосининг бу гаплари Уринбойга мойдай ёқиб тушар эди, кўкайида ўзи ўйнаб-ўсган гўша — Оқтов этакларида от миниб, тоғларни тўриш нияти қалашар эди, зеҳнда қўйма қулоқ бола эмасми, ўқиб уққанларига амал қилиб, ўзи ўйлаб юрган муроду манзилга кун сайин яқинлашар эди.

Ойдан ой ўтиб дегандай, Уринбой кутиб юрган, дилига битиб юрган саратон оёи ҳам етиб келди. Бу вақтгача у ўқишнинг ишқида юрди, туну кун машқида юрди.

Соҳиб бобоси:

— Тоғнинг даралисига не етсин, бўлса қоралисига не етсин, дўстнинг гиналисидан умид, манзилнинг чамаласидан умид, борар манзилнинг хайрли бўлсин. Тез-тез келиб тур, бўтам, соғиниб қоламиз. Танлаган мол духтурлик ўқишнинг менга маъқул, меҳрингни қўйиб, берилиб ўқи нуқул. Уқийдиган мактабинг Самарқанднинг қайси кўча, қайси гузарида? Шуларни бизга тушунарли қилиб ёз. Ҳаяллаб кетгудай бўлсанг йўлингдамиз, чироқ деб, Уринбой билан хўшлаша берди. Қорасоч Уринбойни бағрига босиб оё юр, омон юр, ҳар ерда бе-зиён юр, зеҳнинг ўқишда бўлсин, номинг олқишда бўлсин:

Машаққатсиз маъдан қайда, кон қайда?

Ётоқларга тўкин куз хирмон қайда?

Хирмон тугил, бурда қора нон қайда?

Ялқов бўлсанг кўп бор жойда сон

қайда?—

дея ўғлига панду насихатлар айлаб, пешонасидан ўшиб, қайта-қайта бағрига босиб-қучоқлаб, ўғлига оқ йўл ва омад тилаб қолди.

САБР ЭТ ОЧИЛГУНЧА!..

Гул тагида очилмаган ғунча бор.
Сизга айтар сўзим ҳали анча бор.
Сабр этинг созлаб олай торимни,
Бир чамалаб бисотимда боримни.
Сиз унгача қимиз тортинг қонгунча.
Ё Оқтовда сайр этинг тўнгунча.
Хушласангиз қорақуйруқ, роз овланг.
Кулон овланг, қорсоқ овланг, боз овланг.
Сергакчинни фарқ этингиз савсардан,
Сувларини эса ҳавзи кавсардан.
Камакийик кабобига не етсин,
Тўйиб есанг савобига не етсин.
Ўлжалисиз архар уриб олсангиз,
Қояларда кезар, назар солсангиз.
Хўп десангиз каклик тутинг, чил тутинг,
Ҳайдаркокил, қур кўрсангиз сир тутинг.
Ҳаққуш бўлса ов қилингиз бир ойлаб,
Жиғолтойни тентиратинг ҳай-ҳойлаб.
Алдошманни тўриб ўтинг қайтарда.
Қорасочни кўриб ўтинг қайтарда.
Чанқасангиз чалоб тутар, сут тутар.
Айрон тутар, қимрон тутар — қут тутар.
Маза, таъми тилдан кетмас тот тутар.
Иштаҳангиз карнай бўлса бот тутар.
Оқшом тушса, четга қўйиб ўлжани.
Ов дастида кўп койитмай бу жонни,
Қорасочлар ўтовида тин олинг.
Бешбармоқни мезбон билан тенг олинг.
Қошиқ демай, қадоқ қўлда жўн олинг.
Тортинмасдан борича бир тан олинг.
Ҳордиқ олинг токи биздан бўлгунча
Деганидай гулгунча
Сабр қил очилгунча.

ЙИГИТ ЕШИДА

Беазият боғ бўлмас.
Дафинасиз тоғ бўлмас.
Лочин кўкдан қуйилиб.
Қўнган жойда зоғ бўлмас.

Йўли барҳақ зотларнинг
Манзили йироқ бўлмас.
Бедўст-беқанотларнинг
Сўзида туроқ бўлмас.

Дил-дилга боғлиқ бўлса
Уртада фироқ бўлмас.
Усиши, унишига
Жафо тўғаноқ бўлмас.

Созчи сайрар минг оҳангда соз билан.
Йиғлатиб ҳам кулдиради сўз билан.
Уғлон дарди қимиз билан, қиз билан —
Суюклиси хумор, наркас кўз билан.
Овчи дарди элик кезган из билан.
Тур турганда иши бўлмас ғоз билан.

Ўринбой ҳам келди юзи оқ бўлиб,
Ризқи-рўзи бутун бўлиб, нақ бўлиб.
«Етаклашиб» эмас, ўзи тақ бўлиб.
Қани энди ўқимишли йигитни
«Ҳорма-бор бўл» қилиб келинг биз билан.

Ниҳол экиб самар топган Қорасоч,
Ўз ишидан барор топган Қорасоч.
Ўй, муроди қарор топган Қорасоч,
Ўз бахтини баҳор топган Қорасоч,
«Хуш келдингиз» дея жондан ҳурматлаб
Қутиб олар бизни нону туз билан.

Урин ҳозир айна йигит ёшида.
Ҳам муҳаббат савдоси бор бошида.
Мажнун ишқи ип эшолмас қошида.
Бир нозанин тинчитмайди тушида.
Гоҳ ўнгида... баракат бош ишида.
Фахрланар яйлов, дала-туз билан.
Самбит сиймо ўша жоду кўз билан.

Энди икки севишганга гал келсин.
Шокосада шарбат келсин, бол келсин.
Келар меҳмон билан ризқи мўл келсин.
Бир меҳмонмас, эл устига эл келсин.
Сабр этинг, ойлар ўтиб йил келсин.
Насиб этса, бу дostonнинг сўнггида
Қайта бошдан кўришармиз сиз билан.

ЭЛГА ЭЛ КЕЛСА — ДАВЛАТ

Кон қидирувчилар тўдаси Қизилжар қия-
сига келиб қўнди. Улар учун эл янги, элат
янги, қўналға — Қўшқанот янги.

Зар қадрига заргар етар,
Бол қадрига болари.
Иши асал йиғмоқ экан,
Демак, безавол ари.

Кўксин очгай кончиларга
Бу гўшанинг тоғлари.
Яна-яна файзга кирар
Соя-салқин боғлари.

Во ажабо! Бу ерларга не бир овчилар
бўлмаганда минг бор қадам қўйган, не бир
йўловчилар оқтошни кўктошдан, суртошни
тамалтошдан, қаҳрабони мраммар тошдан

фарқ қилишни кимёгарлардан эшитиб, бу тоғларнинг тупроқ, тошида ҳикмат борлигини кейин сезган, насл-насаби қўй кетида кебанагини¹ судраб ўтган қўйчибонлар шу ерда туғилиб, шу ерда камол топган.

Бу тоғнинг анов қизил қоялари юзлаб қабила-ю, минглаб қавмларнинг:

Бу баланд тоғ устига чиқса тушолмайди киши. Не балоси бор экан кўнгил узолмайди киши,—

дея ўз азим тоғларининг бағрида битмас-туганмас кўмма борлигидан хабар бериб кетганлигидан ҳикоят қилиб турганлигига кончиларнинг соч-соқоли қордай оппоқ бошлиги — Степан амаки ишонч ҳосил қилиб, ичидан қувонди. Нураган тошларга қараб бул атрофда қиммат баҳо топилма ва жавоҳирларнинг бор ё йўқлигини ажратадиган синчил асбобни ёнидаги бўйдор қизга узатиб, чодирни булоқ бошига мустаҳкам қилиб ўрната беришни қолган қиз-йигитларга топширди-да, ўзи ер қатидан қазиб олинган бир ҳовуч тупроқни текширишга киришди.

Кўкқиядан кетган терма кончиларни ташвишга солиб қўйди. Не машаққатлар билан қилинган нишон ҳам белгиларни қоркўчкени теп-текис қилди-да, кетди. Бу гап ҳадемай оқтовликлар қулоғига бориб етди.

— Қиёматда қўшнидан камол топаман десанг, айрилма дўст-ошнодан. Ҳар ернинг кийигини ўз тозиси овлайди. Улар бу қорли, қояли тоғларнинг сиру асрорини ҳали қайдан

¹ Чорвадорларнинг иш кийими.

билсин, қани кетдик йигитлар деб, Девқора, Бердибой, Омонулло ва Ўринбойлар билан Эрали бобо тоғ қулфи калитини очувчилардан хабар олгани келди.

Дил бир бўлса, тил қайга боради, дегандай, булар бир кўргандан қўш какликдай сайрашиб кетди, ҳангома деганинг бир-бирига улашиб кетди.

Эрали бобо, меники сапсим ўрисча говорит билмайди, биродар. Сеники билса давай ўзбекча говорит қил, дея қариялигини бўйнига олиб турди, тоғ тилсимини ечувчиларнинг иши ўнгидан келса, кўп ўтмай бу дарада шаҳар яралишини кўнглига келтириб турди. Элга эл келса — давлат, элдан эл кетса — меҳнат. Сизлар келиб Оқтовга файз киргандай бўлди. Туман йиллик бу тоғларнинг қўйнига қўл солгани келибсизларки, ишимизнинг ўнгидан келгани, тошимизнинг ўрга юмалагани, деб ҳақ сўздан гапириб турди.

Эрали бобо хайр-хўшлашишда дилидаги гапни ўртага солиб кетди: киши бор ерда мулоқат яхши, чақишни илонга чиқазган, инсонга садоқат яхши. Балиқ сув билан тирик. Одамзод сизу биз билан. Ҳу анаву қирнинг нариги томони бизнинг қишлоқ. Борингизлар. Сув ўрнига — қимизимиз, керак бўлса болимиз. Саратонда соя-салқин — чинор, мажнунтолимиз. Бизни йўқлаб келганга — кўксимизда қўлимиз.

ТИЛМОЧСИЗ...

Бўйдор қиз деганимиз Лариса исмли қиз, хазинали ер қати билан сўзлашадиган илмли қиз, ота-онанинг тарбиясини олган таълимли

қиз, Степан амаки айтганидай, борига ҳам, йўғига ҳам қаноат қилувчи — кўнимли қиз.

Ларисанинг отаси — Ефим оға Норйигит билан госпиталда ёнма-ён ётган эди, ўзи чап кўлдан айрилиб бўлса ҳам, омон-эсон оёққа туриб, ёнидаги одамижон йигитнинг оғзига сўнгги бор сув томизиб, аъзойи баданини қолтировуқ босиб, қайтиб келмас жойга ноилож узатган эди.

— Бир туққандан, бир тутингандан, Отонанг ўлса ўлсин, қадрдонинг ўлмасин. Чиқмаган жондан умид. Аввало, қўраси кўним бўлсин. Йўқ, киндик қоним томган гўшани қайта кўриш энди менга насиб қилмаса, ўз туғишганимдай бизнинг уйдагилар билан мулоқатда бўлиб тур. Мендан қайтмаса, кўпдан қайтсин. Дунё тургунча тур.

Норйигитнинг бу гаплари Ефим оғанинг жон-жонидан жой олган эди. Яхши кунларда айта-айта юрайлик, деб тушиб қўйган расмларида уларнинг бир-бирига бўлган яқинлиги, меҳру оқибати, нияти, муруввати энди чиққан кундай кўриниб турар эди. Ефим оға Қорасочга таъзим билдирган хат ичига шу расмдан бирини солиб юборган эди. Бу расм Қорасочлар уйининг тўрида сақланар эди. Уринбой уйида йўқ чоғида Қорасоч бу расмга қараб хаёлот дунёсига ботар эди, бевақт кетган мардининг қошида бошини эгиб, хотирасига кўзи тўлиб келган жиққа ёшни бағишлаб, сўнгра расмни кўзига суртиб ўзини ўзи оутар эди.

Шу йўсинда Қорасоч билан Ефим оға тез-тез хатлашиб, бир-бирини кўрмаса-да, дард-

лашиб, ҳасратлашиб, совға-саломлашиб турар эди.

Ларисанинг ўқиши тугаб, борадиган иш жойи тайин бўлгандан сўнг Ефим оға оталик меҳри билан, онаси — Мария хола эса оналик сеҳри билан хўшлаша туриб, қизининг манглайидан ўпиб деди:

— Борар ерим узоқ, деб кўп хаёл сурма, қизим, касби улуг кам бўлмас, зоелик кўрма, қизим. Яна ҳа дегандан уйдагиларни соғиндим, деб йўлга тушиб юрма, қизим. Чекларинг Самарқанд атрофидаги тоғларга тушса, Қорасоч опаларингдан хабар ол. Ё бор, ё хат ёз. Кўзинг очиқ, мендан кўра сен ўзбекларнинг таърифини яхши биласан. Одамлари — меҳнаткаш. Яхшига — ҳамдard, сирдош. Ҳақиқий меҳмондўст халқ. Одамига одаму, номардларга — нодўст халқ.

Кончиларнинг кўнгли кўнчиб, қўли баланд, юзлари оқ бўлиб, бу атрофда яшовчи кишилар билан қадрдон ўртоқ бўлиб, бошлаган ишлари ўнгидан келгандан сўнг Лариса Қорасочларнинг турар жойи — ўзлари турган гўшадан уч-тўрт чақирим нарида эканлигини билиб, эртага бозор деган куни бир-икки дугонаси билан, тортиниб, ҳар қадамда шарму ҳаёси билан, қуруқ қўл бормаёлик, деб олган совғаси билан Уринбойларникига кеч кирганда кириб борди. Лариса ўзини танитгач, Қорасоч у билан қайта кўришиб, жоним сендан садаға суханини юз қайта айта кўришиб, босган қадамларинг дийдам устина, дея меҳмонлар хизматида бўлиб ётди. Шу-шу булар ўртасида борди-келди бошланиб ётди.

Лариса ҳали дала кўрмаган қиз эмасми,

талай вақтгача бу жойларнинг оби-ҳавосига кўникмай юрди, кончиларнинг қўл қаноти — от-уловларга эликмай юрди.

«Муҳаббат ул ўзи эски нарса, лекин ҳар бир юрак они ёнғарта» деб бекорга айтмаганларидай, қачонки, қизнинг ақлу ҳушини бир қорақош йигит ўғирлагандан кейингина, қиз шу йигитнинг ишқида ёниб юрди, руҳини енгил сезиб субҳисодикдан уйғониб юрди, ўша дилвор, дилбанд йигитни ҳар кўрганда меҳрга қониб юрди, тоғнинг қайси қавагида юрмасин, қайси беткайда кезмасин хаёли ўша йигитга бўлиниб юрди, сурункасига уч-тўрт кунлаб ўша қорақош йигит кўринмай кетса, ич-ичидан куюниб юрди...

Шаршарадай шарқираб,
Тўлин ойдай ярқираб,
Уй суради бу гўзал
Жийрон отлиққа қараб.

Жийрон отлиқ бўз йигит,
Камтарин, кам сўз йигит,
Билармикин айтишин
Шу гўзалга роз йигит!..

Ниҳоят, қизнинг она сутидай пок муҳаббати булбулларнинг хониши, тўрғайларнинг сайраши, қиёсиз гиёҳларнинг кишини сархуш қилгувчи муаттар ҳидлари орқали Ўринбойнинг юрагига тилмочсиз етиб борди, қизнинг қони ва қалби шу содда, шу дилбаста йигитнинг ишқи билан ураётганлигини оқизмай-томизмай оққа битиб борди...

Уринбой энди қизнинг кўз қарацлариди бир сеҳр, бир сир кўради. Кўз уриштириш чоғлари қиз голиб келади... Лекин бу илми толиб қизнинг бир дулвор йигитга «Давлатингиз кам бўлурми бир қиё боққан билан?» маъносида боқишларига Уринбойнинг ақли етмай юрди, бахт қуши ҳақидаги пинҳон қувончини ойлаб-йиллаб кимсага айтмай юрди. Бироқ, сиртида сиртлон сирини бермасдай бўлиб кўринса-да, ичида жон-жон деб ўша жоду кўз ҳақида ўйлай-ўйлай тўқиган шу биргина банд қўшиғини оҳангга солиб айтиб юриши сир эмас эди:

Лариса қиз — олим қиз,
Атвори мулойим қиз,
Мени севгани тушмас,
Чин бўлсин илоҳим, қиз.

Яхши гап яшиндан тез тарқалади, дейдилар. Қишлоқда, ол нима дейсан, овулда шундай нозанин қизлар туриб Уринбой бир рус қизи билан қўл ушлашиб юрганмиш деган овоза.

Бировлар, ҳар ким суйган ошини ичади, деса, бировлар, гулга гулнинг қўшилганин кўру қўшиқ тўқий бил, Уринбой эс-ҳушини еган йигитлардан эмас, тенгини топгандир — юргандир дер эди. Элчилик эмасми, қайбир оғзига кучи етмаганлар эркакники қарқара, хотинники масқара, йигит киши юради-да, бир кун у бўлмаса яна бошқаси деса, бировлар, эндиги ёшлардан умид йўқ. Йўқса шу болани вояга етказаман деб Қорасочнинг сочи оқар-

ди. Ана энди бу тирранча одамсиниб ўз бил-
гича қилганига доғман-да, деб ўртага суқилар
эди.

ИЧҚОРАЛИК

Қорасоч отаси Қодир махсумни алоҳида
такаллуф билан кутиб, хуш кўрдикни ўрнига
қўйиб турди, отасининг бемаврид келганини
«Қиш келди деб қувонма — аёзи бордир,
эшон келди деб қувонма — ниёзи бордир» нақ-
лига йўйиб турди.

Келди-кетди тугаб ота-бола ҳоли қолгач,
Қодир махсум ҳасрат китобини очди:

Қарам қилсин биздай осий қулига.
Бу жонни тикканмиз ҳақнинг йўлига.
Хом сут эмган нодон, гумроҳ бандамиз.
Не битса кўргаймиз ҳоли балога.

Шариат айтади: ўлдир илонни,
Тариқат айтади: офритма жонни.
Қадримизни ерга уриб Уринбой
Бу кўзга тор қилди икки жаҳонни.

Қайга борсанг, бордир тошу тарози.
Гўр азоби каби йўлнинг дарози.
Ўз болангни қайтар зинҳор бу йўлдан,
Қилмай десанг биз мискинни vorози.

Ким айтади кўкат барон истамас?
Жаҳонгирлар жангу қирон истамас?
Набирамиз, майли, ўйнасин, кулсин
Гулга кўнгил бевақт хазон истамас.

Уйнаб-кулсин топиб тенгу дўшини,
Эр етдик деб, емай ақлу ҳушини.
Ҳожиядай қизлар садқа йўлига
Лойқатмасин тиниқ сувнинг бошини.

Йигитга ёт ёмон лақаб, ёмон от.
Ер ҳам оғирсинар юрса касофат.
Дебдиларки, ўз қавмини тарк этса,
Ҳар бандайи мўмин тортар кафорат.

— Оққўй ҳам ўз оёғи билан оқсайди, қорақўй ҳам. Гўн жиловини эгаси билади. Ҳали Уринбой учоварадан чиқиб кетгулик иш қилганича йўқ, бировнинг ҳалолини ҳаром қилиб, эл-улус олдида тириклай ўлгунича йўқ. Киран ақли кириб, чиқар ақли чиққан, вақтида сўзимга кириб, вақтида уққан. Қариндошим — қора қозоним. Қариндошим экан деб Ҳожия учун жонимни сотайми? Узлигимиз турганда ўзгани бошингга урасанми, деб сўйганидан кўнглини совутайми? Унда менинг оналим қаёқда қолади? Олтин ерда қолмас, пўлат ўтда. Ҳожия ҳам бугун бўлмаса эртага ўз тенгини топар,— Қорасоч кўнглидан шу гапларни ўтказиб, отасига деди:

Қўлда бозим букун кўкка учирдим,
Дилда алам бўлса буткул ўчирдим.
Уринбой деб, номус-ор деб, жон ота,
Армонли кунларни бошдан кечирдим.

Булбул сайрар учиб қўнган боғида,
Бўзбош азиз ўзи ўсган тоғида.
Серсовда бозорим касот этмасман
Энди оғзим ошга етган чоғида.

Не ҳам қилсин саёз сувда чиғаноқ,
Бежағловсиз чўпонларда қағаноқ.
Икки ёшнинг, икки чаманда гулнинг
Севгисига бўлмагайман тўғаноқ.

«ОХ, МЕНИНГ ЕЛҒИЗГИНАМ...»

Арқонсолди сойи бўйидаги сурувга бу оқшом бўри дориганини йўлда эшитган Уринбой райондан ҳориб келганига қарамай отда турганича бир коса чалобни симирди-да, дору дармонларини ғамлаб йўлга тушди. Борса, чўпонлар айтганидай қашқир эмас, қабишқир, уртинга тишинг ёпишқир бир дагар, бир тусоқни бўғизлаб, бир тўқли, икки чалишни «қобизлаб» кетибди.

Бу бир бўрининг иши эмас эди. Асад чўпон ҳам шунча қўйни бир бўрига тириклай топшириб қўядиган киши эмас эди. Чорва ҳисоби бўйича ҳозир у бадбахтларнинг айни қўшилган чоғи, ширбоз гўштига кўзи тешилган чоғи.

Ярадор қўйларнинг пичоққа илинадиганига дори-дармон қилиб қайтаётган Уринбой Тошбулоққа етганида ўлжанинг устидан чиқди: оғзи қон бир она бўри қопқонда, мана, биз қўлга тушдик, деб қайқайиб турибди. Уринбой жийроннинг устида турганича сўйил билан бўрининг тас манглайига қулочкашлаб туширди. Мард махлуқ эмасми, тикка турганича рингшимай жон берди.

Уринбой ўлжани отга ўнгариб қоронғи талашда ота қавми — Бахмал қишлоқ устидан чиқди. Уринбой ўз-ўзига деди:

— Ҳожиялар ҳам бизга суюк — томир. Бу-

ларникига тушсам бобойларнинг ўпкасига қоламан. Бобойларникига қўнсам Ҳожия қизнинг, ўзингга ўзинг қилдинг, ётасан ёлғизгина, каби шакардан ширин байтларини ким эши-тади!

Шу важдан Уринбой отнинг бошини Ҳожиялар томонга бурди.

Қўшмурод овчи бола-чақаси билан «Хуш келдингиз!»ни ўрнига қўйиб, каклик бўлмаса қўнғирдан, қирғовул бўлмаса якантовуқдан сўйиб, қўнғлидан «қизимиз пучуқ эмас эди, Уринбой бўлмаса ундан бошқаси. «Утирган қиз ўрнини топар» каби кудуратларни тамом улоқтириб, Уринбойнинг сийи сифатини ўрнига қўйиб ётди.

Учоқ бўйида эса Ҳожия қизнинг янгалари ҳазил-мутоиба билан унинг жонига тегиб ётди:

— Қизгинам, қимизгинам. Дарёда қундузгинам. Деганининг қўйнида тун бўйи юлдузгинам, бўз йигитлар қошида қилиғи тамизгинам. Уринбойнинг ёри бор, оҳ, менинг ёлғизгинам?..

Ҳожия қиз ҳам бўш келмай янгаларига тегишли жавобни бериб ётди:

— Кўринганни қайним деб,
Қилиғи бўтанам, деб.
Ҳар кечаси кўрмасам
Яйрамайди танам, деб
Қимсадан юлғич — сизлар...

Машати сақич чайнаган,
Эр деса кўзи ўйнаган.
Қинидан чиққан қиличдай

Йигитни кўrsa айниган...
Беҳаё, бежо кўзлар!

Нафсиламбирга, Уринбойнинг бу келиши Қўшмурод овчига ҳам, бобоси Қодир махсумга ҳам хуш тушган эди. Улар овул оралаб юрган ҳалиги «мишмиш» гапнинг ёлғонга чиқшини юракдан тилар эди, Уринбойни жўнатгандан сўнг, бу «тентак»нинг ўз оёғи билан келишида бир гап борлигидан завқланиб кулар эди.

БУЙИНГДАН!

Бир ҳафтадан бери ҳали қилқурт, ҳали бошқурт, ҳали туйнак касалларининг олдини олиш учун қўтонма-қўтон, ўтарма-ўтар кезиб юрган Уринбой уйга келиб таппа ташлади.

Қорасоч унинг мойлиқи бўлиб кетган устбошини юваётиб кўкрак киссасидан шу хатни олиб ўқиди:

«Менга ўхшаш бир бўйқиз йўлдан ўтган
йўловчига
Қарқаралик қайдан келдинг қошимга,
Қайдаги савдони солдинг бошимга,—

деган экан. Менинг ҳам бошимга бировга айтиб бўлмас савдони солганингизга йилдан ошиб боради. Нимасини яширай, бир сизни деб умид дунёсида яшардим. Сизни ўйлаган чоғлар йўлимдан адашардим. Олима, доно қизга, сизга парвона қизга ҳавасим келади. Лекин дилда рашким йўқ, у қизга кекашгим йўқ.

Энди ўнгиригизга чўп, хасдай илашгим йўқ. Тўйларингизда ўша ўзингиз яхши кўрган «Роҳат»га ташлаш — биз тан, Ларисахон билан алёр-алёр айтишиб, Ҳожия қизни куйдириш — сиз тан. Қимиз кимники — ичганники, қиз кимники — суйганники...»

Қўшмурод овчи Қорасочга туққан тоға эди. Овчиликда номи кетган қарчиғай эди. Тикилган ўлжасини нишонга олмай қўймас эди. Кўнгли кўп очиқ киши эди, ўтиришнинг гули — меҳмонхонага ярашиқ киши эди.

Уринбой ёш ҳисобида Ҳожия қиз билан тенг бўлиб, иккаласининг ҳам мучали фаланг бўлиб, қўш самбит, толдай ўсди, бедоғ ниҳолдай ўсди.

Қўшмурод овчи ҳар гап орасида ҳам ҳазил, ҳам чин:

— Қорасоч бизга то бош эгиб келмагунича оёғимизни тираганимиз тираган. Нима, ерда қолган қиз борми, этагидан ушлатиб юбора берадиган. Қизмисан қизимиз, дарёда қундузимиз бор. Қалин-палинининг ҳам кераги йўқ, фақат келиб ҳовлимизни супурган киши бўлиб кетса бас, у ёғини ўзимиз биламиз, деб гурунгдагиларни роса кулдираар эди, шундай қилиб, улфатчиликда унча-мунча одамни йўлда қолдираар эди.

Ҳазил, ҳазилнинг таги — зил. Ҳазил-ҳазил билан бу гапнинг охири чинга айлана борди, бу фикр Қодир маҳсумларга маъқул тушиб, Уринбойга Ҳожия қизнинг боши «боғлана» борди.

Бу кунда Ҳожия қиз ҳам, Урин бола ҳам болалик даврини кечган, муҳаббат гулобини ичган. Бири — кўкламдай тўкин, саврдай гур-

кираган қиз. Бири — кенг яғрин, кенг елкали йигит, одобда ҳеч мини йўқ, тадбир, чорали йигит. Ҳожия қиз Уринни кўрган жойда йўлидан адашади, ҳам севганидан, ҳам суюнганидан юзларига қаролмай кўзлари қамашади, салобати босиб сўзидан адашади.

Уринбойда эса ҳеч ўзгариш йўқ, бу гўзалнинг кўйида кечалар тўлганиш йўқ.

Кўз — кўнгилнинг ойнаси. Бу дил — оҳанрабо. Суймаганга суйкансанг, борми бунинг маъноси! Не қилсин Ҳожия қиз! Кўнгли боғлиқ йигити ўзга қиз парвонаси! Тушунади, бу замон — ошиқлар замонаси!

Қорасоч қўлини қўлтиғига уриб, этагини қоқиб ўрнидан туриб «биз бўлдик» деб кетган отасига Ҳожия қиз ёзган юқоридаги бир энлик қоғоз орқали жавоб беришни кўнглига тугиб қўйган эди.

Қорасоч шод Уриннинг
Иши ўнг келганидан.
Демаганми, омаднинг
Қувон сўнг келганидан.

Ларисанинг номини
Эшдай билиб жонига,
Безаволлик тилайди
Икки ёш паймонига.
Энди келин тўйини
Кўриш ишқида яшар.
Кўнғир, жингала сочин
Уриш ишқида яшар.
Қувонганидан баъзан
Кўнгли кўкка тенглашар.
Тўй тўйдаи ўтсин учун
Ўғли билан кенгашар;

— Менга солсанг тўйни шу баҳорда ўтказ-
сак. Бу хабарни ҳозирданоқ қудаларга етказ-
сак. Маслаҳатли тўй — тарқамас. Овулдаги-
ларнинг ўйи ҳам шундай. Маъқул десанг, тўй
тараддусини бошлай берсак.

— ...
— Нега индамайсан? Ё менинг юзимни ер-
га қаратмоқчимисан?

— Йўқ.

— Бўлмаса гап шу. Тўйни Наврўз байра-
ми кунларига белгилаймиз.

— Ихтиёр сизда.

— Ундай бўлса Ларисага айт, эртами ин-
дин бир келиб кетсин. Нега ўзи кўпдан бери
келмай қўйди? Ё ораларингдан бир гап ўт-
ганми?

— Ҳеч гап.

— Ўзи келгани уялса, ёнидаги йўлдошла-
рини ҳам ола келсин. Бўйидан жоним садаға,
ўша кўнғир сочлигингни. Айт, тортинмай кела
берсин.

Тоғ ялпизи не бир дардлар давоси.
Тасқара макони — тоғлар қояси.
Ёшлик ярашиғи — қизлар ҳаёси,
Бунингсиз ёшликнинг борми маъноси?

Ларисага Ўрин айтар, бийрон қиз,
Ҳар нарсага ақли етар — теран қиз,
Кўклам ҳавосидай кўнгли очиқ қиз,
Йигитлик шаънимга кўз, қорачиқ қиз:

— Қошингда ой — лол, бўйингдан.
Ёноқларинг — лаъл, бўйингдан.
Оқ юзингга кишмиш мисол
Монанд тушган хол бўйингдан;

Киприкларинг турна қатор —
Не қизларда рашк уйғотар.
Учиб-қўнар манзилингга
Эрта-индин борсанг нетар?

Сўзлар ширин тил, бўйингдан.
Ҳазилмас, чин бил, бўйингдан.
Бизни мажнун этганингга
Бўлиб қолди йил бўйингдан.

Лом алифдай дол бўйингдан.
Зулфинг мажнунтол, бўйингдан.
Қўнсанг бу кун олиб кетай
Бир қарорга кел, бўйингдан.

Лариса Уринбойнинг «бўйингдан»ига уч-
май деди:

— Қишлоғингиз — оёғим туриб бошим
билан борадиган жойим. Бироқ ҳар элнинг ўз
урф-одати бўлади, сизни сийлаганим — эла-
тингизни сийлаганим, боришнинг ҳам яраши-
ғи — вақт-соати бўлади. Қиз қилиғи билан,
дегандай, бу кундан кўриниш беришим қиш-
лоқдагиларга хуш келмас. Унингсиз, сизлар-
да кўримлик деган гаплар бўларкан. Илгари-
ку кўрадиганлар кўриб олди. Нима, эндиги
кўрадиганларнинг кўримлик бериб кўришига
арзимабмизми? Биз қиз ўз дугонасига, куё-
вимни кўргунча куйиб-ёниб бораман, деб дард
ёрган экан. Шу шекилли бизни кўришга хуш-
торлар бўлса кўримлигимизни олиб келиб
кўра берсин. Кўрса кўргудаймиз. Қўнгли
тўлгудаймиз. Оққайиндай бўйимиз, кўрмоқ-
қа киройимиз. Оққайинга — бопқайин — сиз
ийгитда раъйимиз...

Чилла кирса нортуялар маст бўлар,
Йиллар ўтиб баланд тоғлар паст бўлар.
Бахтли эрнинг дилнавози, дилнози
Толеига кўз-киприкдай мос бўлар.

ҚУЛЛУҚ

Салом каттадан, алиф нуқтадан. Шунчалик бизнинг юзи-хотиримизни қилибдики, умридан барака топсин. Олимдан ақл чиқадди, нодондан не? Не қилса ўқимишли-да. Бўлмаса икки куннинг бирида келиб турса қошқовоғини уядиган одам борми. Тутганинг олтин бўлгур биргина тоғу тошнинг тилини билишга ўқимасдан одамзоднинг дилида, кўнглида не бор, шуни ҳам ботин кўзи билан кўришга, ақл билан сезишга ўқиган экан, деб эртаси кунни Қорасоч патир устига қатлама, чўзма устига чалпак, бўғирсоқ устига қовурдоқ қилиб Қизилжарга отда жўнади.

Кўпни кўрган Степан амаки қўлини кўксига қўйиб, Қорасочни ҳар галдагидан зиёда қутиб олди.

«Бизда бир элат билан иккинчи элат борди-келди қилишмоқчи бўлса, боришли-келишли бўлиб юрайлик деб, ишни қиз олиш, қиз беришдан бошлайди. Кўз очиб кўрганим оға рус тупроғида қолди. Ушандан бери жисмим бу ердаю, руҳим ўша томонда. Мен учун рус ери, рус тупроғи шундай азиз; шундай муборак. Ниятим холис экан. Яхшидан қолган ёмонимга рус қизининг назари тушиб, ўчган чироғим ёнай деб турибди. Энди сизлар билан биз

қуда-қудағай кишилармиз. Тўйдан олдин кўноқ дегандай, тўй бўлгунча кўноқлашиб турингизлар. Бўйингдан айланай Лариса, уялиб-кетиб юрмай қадимгидай бориб юра бер. Болам қаторида сен ҳам боламсан. Илгари ёлғиз қанотли эдим. Энди кўшқанотли бўлдим. Мендан кўра сен яхшироқ биласан. Ҳозир занг бошқа, замон бошқа. Яна, ўзбекларнинг расми бундай бўлмас эди, деб тортиниб юрма. Дарёнинг бир томонини боғласанг, иккинчи томондан уриб кетади, дейдилар. Янгилик ҳам шунга ўхшаган нарса. Битта-яримтанинг тўғоноқ бўлгани билан желак қайта тутилиб, қизлар палахмон тоши каби отилармиди?!»

Қорасочнинг бу гапларидан тоғ тилсимини ечувчилар ўзида йўқ шод бўлиб, кўнгил кошоналари обод бўлиб, илтифотингиз учун қуллуқ, ҳурматингиз учун минг раҳмат. Бориш биздан бўлсин, бўза сиздан бўлсин, борсак палов тайёрлаш Лариса қиздан бўлсин, тўй куни тўйларингизни қизитмоқ баримиздан бўлсин, деб кўришгунча хайрлашиб қолди. Степан амаки кон қидириш ишлари энди Қурама тоғи атрофида олиб борилишини, кон қидирувчиларнинг яқин орада бу ўртадан кўтарилишини, лекин Қизилжар атрофидан топилган қимматли қотишмаларни ишга солиш учун бошқа мутахассисларнинг келишини, чодирлар ўрнида уч-тўрт қаватли иморатларнинг қурилишини, хулласи, Оқтов атрофининг қиёфаси тамоми ўзгаришини айтиб, шунда ҳам Ларисанинг касби янги келувчилар учун кўз билан қошдай, ой билан қуёшдай кераклигини қайд этиб, Қорасоч билан тўйнинг қаң-

дай, қаймақал бўлиши ҳақида фикрлашиб қолди.

* * *

Ефим оғалар Степан амакидан шу мазмунда хат олган эди:

Орамиз узоқ бўлса ҳам кўнглимиз, Лариса сабабли сизлар билан дилимиз яқин. Шундай қизни вояга етказган ота-она қаршисида таъзим қилмасдан иложимиз йўқ. Сўзи билан иши бир, кўп билан юриши бир.

Яхши яхшини гул тагида кўрибди, дегандай Ларисаларингизни муносиб умрдош ортиргани билан сизларни табриклайман.

Бу гал уни умрлик ярашиғи билан, «Ёр ёнимда» деган кўшиғи билан кутиб олишларингиз мумкин. Бу хатда Қорасочнинг қўли бўлмаса ҳам фикри бор. Хат ёзишимдан хабари бор. Бу хатнинг боришини, Қорасоч номидан деб билишингизни сўрайман.

ТАКЛИФНОМА

Камол топар одамзод
Уйлагани ҳақ бўлса.
Севилганнинг, суйганнинг
Кўнгли қордан оқ бўлса!

Уйнаб-кулар икки ёш
Дили дилга пайваста.
Бири ой, бири қуёш
Тонг юлдузи ҳавасда.

Аҳди бир, армони бир
Бахти бир, замони бир.
Тил бошқаю, дили бир.
Муҳри, туғи, эли бир
Муддаоси, ўйи бир,
Йиғини бир, тўйи бир.
Сози бир, овози бир.
Беқўним парвози бир.
Баҳори бир, боғи бир.
Ва суйанган тоғи бир!..

Эзгуликнинг кечи йўқ, жўмардликнинг ҳечи. Тўйнинг бўлади, бўладиси яхши, айтмас, кўнгли қоладиси яхши.

Айтган ердан қолиш — марднинг ишимас.
Тўйга сиз ҳам келинг, дўстим, илтимос.
Тўй хатининг бошида бор номингиз
Келинг зинҳор, бутун бўлсин номингиз.
Санъатингиз бўлса келинг соз билан.
Биласизки, тўй қизиғи боз билан.
Ярашиққа бирга келинг ёр ила.
Кўз, қошида шарму ҳаё бор ила.
Тўй бўлади гул байрами чоғида.
Наврўз фасли — эл байрами чоғида.
Тўй янгича, расму одат янгича.
«Қиз узатув», ёр-ёр баёт янгича.
Бош бўлади тўйга колхоз ёшлари.
Қиз-йигиту, сатта қалам қошлари.
«Тўш қайтарар» шармандадир бу тўйда.
«Қампир ўлди» армондадир бу тўйда.
Хижолатда қолар «эшик очар»лар,
«Шоғулоқ» деб «қизни олиб қочар»лар.
Айб саналар гар қилинса, «қиз қочди»,
«Улоқ кетди», «мастон кампир фол очди».

Ун суртишга ўрин қолмас бу тўйда.
Биров йиғлаб, биров кулмас бу тўйда:
Бу тўй фақат Ларисалар тўйимас,
Тўй бўлар жой — Уринбойлар уйимас.
Марҳамат қилгайсиз колхоз боғига.
Назар солиб Оқтовнинг ҳар ёғига.
Колхозимиз номи — «Қоракўл», дўстим.
Меҳнат аҳли — униб-ўсган эл, дўстим.
Чўпонларин кўкрагида қўш орден
Тинч, омонлик, саодатга эш орден.
Сизга таниш кўпдан Бегмат боболар,
Ҳожия қиз, Асқар — ақли расолар.
Кўришарсиз булар билан тўй куни.
Бўза, қимиз сероб куни — сой куни
Тўйда хизмат қилиш, дўстим бизга тан.
Ўйнаб жонни олмоқ анов қизга тан.
Ёшлар тўйи, ёшлар ўйи бир бўлар.
Шул сабабдан тайёргарлик зўр бўлар.
Тўйга келар «Баҳор»нинг бўй қизлари,
Гўзалликда нақ моҳи рўй қизлари.
Мукаррамахоним оқар Сир бўйлаб.
Санъати бир сеҳрловчи сир бўлиб.
Тун уланган субҳидамга созила.
Не гўзаллар қанот оқар ноз ила,
Шул сабабдан «Терма ёр-ёр» ишқида,
«Қўшиқ айтсанг кел, Омон ёр» ишқида.
Таклифнома қўлга тегса қудалар,
Йўлга тушган бўлса бордир, жўралар.

ТУЙЛАР МУБОРАК

Шанба оқшоми тўй бошланиб, «Қоракўл»
колхозни аҳлининг кўнгиллари хушланиб,
Қорасочга ўзини яқин тутган кишилар, кўп

ўрнида кўргайсиз дея, тўйга тўёна қўшиб,
Бегмат бобо тенгиларнинг тўрни эгаллаб маъ-
мурчиликдан кўнгли жўшиб, ўзини қиз бор
жойда онабоши, тўй бор ерда тўйбоши сана-
гувчи зуваласи пишиқ хонимлар қизлар баз-
мига кўз-қош бўлиб, ўрнида, нимамиз кам
қизлардан, мутоибасини ишлатиб кўзларига
сурма торта ўхшовсиз қалам қош бўлиб, баз-
му томошанинг бир томонини қизитиш билан
банд.

Таърифи тоғлар оша кетган пазандалар
дош қозонни ишга солиб, ўчоқ бошида эъти-
қод, ихлоси ила:

Мен ёримга ош қилай
Сабзи, пиёзи билан.
Емаса ҳам егизай
Байти, ғазали билан,—

деган ошпазлар таронаси ила етмиш икки
таомга тегишли масаллиқни жой-жойига
қўйиб-жамлаб, қайнатма шўрва кетидан
палов тўрани дамлаб, манти, манти кетидан
чучварани тайёрлаб, хўрандалар таъбига кўра
салат деганини саралаб, кайвониларнинг ҳам
кўнгли қолмасин учун узмантой кетидан кес-
ган ошга, сузиблодидан сўнг қайлали ошга
қўл уриб, эт — этга, шўрва — бетга, дегандай
куёв-келин йўлдошларига алоҳида такаллуф
кўрсатиш ниятида улар каклик қайнатмасини
қайта-қайта шопириб, қўйинг-чи, кўп кўнгли-
ни овлаш иштиёқида мижжа қоқмай, тонгни
оттириб, хизматдагиларга, бўш келма, деб
чўмични қозонга ботириб турибди.

Гаштак бор жойда хоҳи ашула, хоҳи ўйин, хоҳи аския, хоҳи қизиқчилик бобида ўз улфатлари билан узанги тирашиб юрган йигитмисан йигитлар борлиқ ҳунарини ишлатишга совутилган отдай шай.

Бир вақтлари онаси, қизим-қизим қизамади, нега сочинг узамади, деб эркалатувчи қизларнинг букун сочи товони оша ерга тегиб, кўҳлик ва кўркамлиқда, бежирим ва бекамликда елмослар гурунгида тилга тушиб, бу қоши у қоши билан туташиб:

Оқ юзинг, оппоқ юзинг ширмойи кулчамиди?
Қад-қовматинг бўстонда ток ўсган гунчамиди?
Боқсам қиё қайрилмай ҳолим сўрмайсан

ҳаргиз

Васлингга зор йигитнинг қиммати шунчамиди?

Ўз ошиғининг шу тақлид куйдим-ёндимига оқилона ёндошиб, кези келса ишқида беқарорининг «Истасанг ёринг бўлай»ига қулоқ солиб, аҳдлашиб-паймонлашиб, табиат инъом этган сулувлигини, хор этмай, эъзозлашиб юргувчи шохидан булбул аримаган гулдай қизлар қўлда дутори билан «ёр-ёр», «Гулнор»и билан сепалаб сув сепилган гулҳовуз бўйида ўз базмларини қизитиш билан машғул. Бири ҳадеганда ўртани бўшатиб ўзгаларга навбат бера бермаса, иккинчиси араз урган бўлади. Бири келин кўнглини олишга борлиқ маҳоратини бағишлаб, чапак ва кўшиққа монанд «Ишқида» мақомига ташлаётган бўлса, бирлари эртами-индин бўладиган тўйлари ҳақида, навбат ўзига келганини ҳам сезмай, хаёл сурган бўлади. Яна бирлари ҳу узокда — қўштут панасида зимдан назар солиб турган хаёл-

чан шайдойисига нозик санъати билан, бир ажаб қилиғи, назокати билан ўзини кўрсатган бўлади. Ҳали муҳаббат нелигини билмаган, беҳуда муқом қилиб, беҳуда кулмаган ўн беш-ўн олти ёшлардаги бир камол топгур қиз эса ўртада чўл тўрғайи каби пилдираб бежирим қанот қоқади, қизлар йиғинида бўла бериб тажриба орттирганлари «Уяладиё» ялласини ҳижжалаб айтиб, уятчан қизлар кўксига ўтлар ёқади.

Қолхоз боғининг бир чеккасида эса ўйинқароқ ўсмирлар «Қим ўзар»дан сўнг «Қулоқ чўзма» ўйнашиб, кураш бошланишидан олдин ўз кучига ишонмаганлари рақибини синашиб, алп санаб ўзини, магар бежо йиқилса жавдиратиб кўзини, йиқилган курашга тўймас, дегандай қайта беллашиб, энтикиб, ҳаллослашиб обдон толиққач, навбатни «От ўйини»га бериб, бири дўнан бўлиб кишнаб, яна бири чавандоз бўлиб пишнаб, от кимники — минганники, зот кимники — солинни олганники, дея фирром ўйнаганлари «Қуй ўзимдан» демагунимча, «Дуп-дуп»га қўшмай, тараф-тараф ярашмай, бир томон ёлиб келмагунча тарқалишга унашмай ёшлик-оташлик чоғларини намойиш қилиш билан овора.

Ўзбек русдан қуда-анда,
Кам бўлмагай бу жаҳонда,
Эътиқоди ширин жонда,
Қутлуғ, аллиёр-аллиёр.

Келин кўрмоқ, камол топмоқ,
Бардош билан тамал топмоқ,

Насиб бўлмиш Қорасочга
Дўстлар, аллиёр-аллиёр.

Куйни куйга уловчи,
Дилни дилга уловчи,
Омон бўлса элу юрт
Тўйни тўйга уловчи,
Кўкайида неки бор
Тўкиб солиб барини,
Ўзин санаб бахтиёр
Юз мақомда торини
Сайратди тонг юлдузи
Ярқираб чиққунича.
Хулкар оғиб, тарози
Жамол кўрсатгунича.

Тўйга келувчилар, тўй деганинг шундай бўлса, ўғлинг ўмровли бўлиб, келининг кундай бўлса, деб тўйга ҳасад эмас, ҳавас қилиб тура турсин, бир шингил гапни Бахмал қишлоқлик мўйсафидлардан эшитинг. Қишлоқнинг не ишларни бошидан кечирган, яхшиларни улуғлаб, ёмонларни пач урган қариялари Қодир махсумнинг жондай набираси тўйига бормаганлигини ўз шаънларига ор билиб, унинг бу қайсарлигини тамоми бекор билиб, маслаҳатни бир жойга қўйди:

— Азалдан борди-келди қилиб юрган жойимизга бир худбиннинг дастидан лоқайдлик қилишимиз маъқул бўлмас. Бошқаси бўлмаса ҳам, Эрали чол бир кун бўлмаса бир кун, бир махсумни йўлга солиш қўлларингдан келмаса қай юз билан калла-салла қилиб юрибсанлар, деб бу айбни бизга тўнкаши турган гап. Ҳаммасидан, ҳам, қудалардан уят

бўлди. Ҳали ҳам иззатимиз борида этагимизни ёпганимиз тузук. Эп эпи билан, кели ҳам сопи билан. Яхши сўзга илон ҳам инидан чиқибди, ўжарлик ҳам инсофи билан, деб махсумнинг қўлтиғига қўл солиб кўрайлик. Юрса юрди, юрмаса, ўз айби ўзи билан, дея йўлга тушганимиз бўлсин.

Қодир махсум ҳам унча-мунча «жон берадиган» чоллардан эмас эди. Чилёсмандаги гап айтилди, унамади. Ахири ҳадди сиғадиган ўтоғосилардан бири:

— Тўрингдан кўра гўринг яқин. Бекорга туршакдай тириша берасанми? Отадан инсоф кетса, боладан ўпкалама, дегандай арзимаган гап учун ўла-ўлгунча ичимдан топ деб юрасанми? Утган ишга салавот. Шунча одам катта бошини кичик қилиб, иззатингга бўла келибдики, юр-да! Эгасини сийлаган итига суяк ташлабди. Бир сенинг ичқоралигинг қаерга борарди? Ҳожия қиз сенинг даллолигингга муҳтож эмас эди. Қишлоғимиз даллолигингга олди эди. Мана, у ҳам ўз тенгини топиб кетди. Икки ўртада сенинг «жон куйдириб, жафочекканинг» қолди. Энди сен айтган у замонлар ўтиб кетди. Ана Бегжон. Оқибатда нима бўлди. Хоннинг қизи — фарлик қилар, олдини олиб шарлик қилар. На фарликнинг удасидан чиқди, на шарликнинг, на каттанинг юзига қарай олади, на кичикнинг. Бу юришдан кўра ернинг тағи маъқул эмасми, бундай сўхтаси совуқ йигитга, бундай тирик мурдага. Ҳаром ўласи молга эгаси сабабчи. Аввало у безатнинг юзи қора бўлишида, бошда сен билан отаси сабабчи бўлдинглар. Ё нотўғрими? Нега нафасинг ичингга тушиб кетди? Ҳа, қинғир

ишнинг қирқ йилдан кейин бўлса ҳам қийғи чиқади, деб қайси аҳмоқ бекорга айтган?

Энди ўз боланг бўлса ҳам Қорасочнинг сендан эмас, сенинг Қорасочдан кечирим сўрашинг керак. Ё биз хато кетдикми, ҳў яхшилар?

Ўтирганлардан яна бири бу гапга қўшимча қилди:

— Ҳар гулнинг ҳиди бошқа, ҳар кимнинг диди бошқа. Мен ўзи махсумнинг дидига тушунолмаётган турибман. Бизнинг Қорасочдай қизимиз бўлса, кўрсатганингга шукур қилиб, тақитугил салламизни осмонга отиб юрардик. Қайси куни бир газетада Қорасочнинг расми босилиб, уни чунонам мақтабдики, эшитиб танам яйради. Бир жойда ишбоши деса, бир жойда карвонбоши дейди. Бир жойда жонкуяр деса, бир жойда жаҳондийда, дейди. Буниси ҳам майли-ёв, унинг Олий Советга аъзо эканлигини, кўпчилик учун жон куйдириб шу мартабага эришганини, ўз бахтини меҳнатдан топганини қофияли сўзлар билан барчага тушунарли қилиб ёзганига астаффирулло келтирдим. Камтарликнинг камоли бор, манманликнинг заволи; ота бўлиб риё бўлсанг, фарзанднинг ҳам уволи. Киши ўз пушти камаридан бўлган боласининг яхшилигига бормас бўларми, ҳеч замон-да? Бу — ғирт нонтепкилик эмасми? Узини билган одам, ўз набирасининг тўйида бош-кўз бўлиб туриш ўрнига, тўғаноқ бўлиш — махсумга уят-э, демасми? Қани, кетдик, биродарлар. Энди, йўқ деса ўзи биледи!

Кўп бир бўлса, бир оғиз йўқ бўлар.

Чолларнинг бири хачир, бири отга миниб қоқ пешинда: «Ассалому алайкум»ни ҳаюанан-

салодай узундан-узун айтиб, тетиксингани бош, бошқалари ёнбош бўлиб, тўйхона эшиги олдига таппа-таппа туша берди.

Бу оқшом чоллар оқшоми бўлиб, сатта ёши улуғлар буткул жамулжам бўлиб, ўтган-кетгандан сўйлаб, чилим тортгани қайси, тўғри келган жойга «пуф»лаб носвой отгани қайси, «Маишати як нафас давлати Сулаймон»га тоқати йўқларининг узала тушиб, хуррак отгани қайси, нашанинг кайфи билан ўтган авлиё-анбиёларни мақтаб ётгани қайси. Наша деса, нашатирдан сўйлаб, тил тагига қиттакина жипордан тайлаб, бўлса кўхнорига ҳам талаб айлаб, гурунгни қизитгани қайси. Тўйганга тўқлининг гўшти тупроқ тотир. Олдида лаганлаб қийма турса ҳам, калла гўштига интиқ бўлгани қайси, кампирлардан сўз кетиб, битта-яримтаси айний бошласа, кўпам чакки кетма, деб қаттиқ бўлгани қайси.

Кеч ҳам кириб қўш карнайнинг «ғат-ғат»ию «ват-ват»и чорва колхози кўкини қоплаб бир чапани табиат йигит то «гижбала-гижбанг» этиб карнай билан сибизга овозига жўр бўлмагунча қўлда чилдирмасини оловга тоблаб, сурнай садоси ёшу кексани давра атрофига чорлаб улкан базмнинг бошланишидан дарак бергач, тўйбоши барчанинг жой-жойи билан, улфати, раъйи билан тўй томошасига марҳамат қилишларини қўлда шиқилдоғи билан билдириб, ўйин-кулгини қадимий «Гулмиди, ғунчамиди» термаси билан, ёнида икки бола — куёв билан келин увалик-жувалик бўлсин деган рамзий нишонаси билан, «Найзангул» қўшиғи ҳамда «Кичкина бўлсин кичкина, тариқдан ҳам кичкина» ўйинидан сўнг

кўпга қараб таъзим қилиб, яъни навбат сиз-
ларга деган ишораси билан базмни бошлаб
берди:

Гулхан қурда ловиллаб,
Машъал деган париллаб,
Қизитмоқда гурунгни
Еш-яланглар гуриллаб.

Ўзбек русдан қуда-анда,
Кам бўлмагай бу жаҳонда,
Эътиқоди ширин жонда,
Қутлуғ, аллиёр-аллиёр.
Келин кўрмоқ, камол топмоқ,
Бардош билан тамал топмоқ,
Насиб бўлмиш Қорасочга
Дўстлар, аллиёр-аллиёр.

Куйни куйга уловчи,
Дилни дилга уловчи,
Омон бўлса элу юрт
Тўйни тўйга уловчи,
Кўкайида неки бор
Тўкиб солиб барини,
Ўзин санаб бахтиёр
Юз мақомда торини
Сайратди тонг юлдузи
Ярқираб чиққунича.
Ҳулкар оғиб, тарози
Жамол кўрсатгунича.

Созандалар созини,
Келтириб пардозини,
Созлар муҳаббат билан
Ҳушвақт сезиб ўзини.

Ҳар тоғнинг ўз олқори,
Ўз қоя, ўз қори бор.
Ўз лочин, ўз шунқори,
Сеҳри бор, асрори бор.

Одамзоднинг кўксида
Эзгу таманноси бор.
Унингсиз бу ҳаётнинг
Айтинг, не маъноси бор?

Ҳожия қиз — оқил қиз,
Сўзламас бенақл қиз,
Бу кеча ўз санъатин
Ишга солди нуқул қиз.

Бу — қардошлик тўйи, деб
Ватандошлик тўйи, деб,
Хазон билмас, ғам билмас
Ноёб ёшлик тўйи деб:

Тўлганой, Ойкарам қиз,
Иқлимой, Гуландом қиз,
Қанот қоқар ўртада
Олия, Муҳтарам қиз.

Байт айтишиб Барчин қиз,
Жамила қиз — лочин қиз.
«Ором» бўлса завқ билан
Ёзади қулочин қиз!..

Таклиф тушса «Москва оқшомлари» бўлсин,
деб,
Маруся қиз, Зина қиз ўйинга шайлансин, деб,
Танцадан сўнг частушка даврага жон киритар.

«Сердечная песенка!» наққина дил эритар.
Қўкни тутар дам ўтмай! Кастачка-ласточка»
«Шуточная песенка», «Танцууй-танцууй
Зиночка».

Рубоб билан баёнда «Айланаман» чалингач,
«Тановар»га «Дилхирож» «Қўш ҳалқа»дай
улангач,

Нурхон билан Наташа қўш каптардай
айланиб,

Ўйин билмас қизлар ҳам ўтирмасдан ўйланиб,
Йигитларни тортади завқи ошиб ўртага.

Пушаймонда, армонда юрмангиз, деб эртага.

Тамарахон эгнида товланади хон атлас.

Мудом қизлар эгнида — сира беармон атлас...

Қорасочни даврага қудағайи тортиб дер,

Ўзбекларнинг тўйига муҳаббати ортиб дер:

Тўйда ўйнамоқ керак.

Тўйиб ўйнамоқ керак.

Бор ҳунарни ўртага

Қўйиб ўйнамоқ керак.

Қадим дўст эдик, букун

Қариндош бўлдик, дея

Куёв-келинга жондан

Тилакдош бўлдик, дея.

Қудаси ҳам бўша келмай «Бешқарсак»ка

ташлайди.

Қон-қардошлик вальсига ўсмирларни

бошлайди.

Қирқин қизлар ўртада,

«Баҳор» вальсига навбат!

Дуркун қизлар ўртада,

«Роҳат» рақсига навбат!

«Айлама-айлама, айлаганим бор,
Шу қизларнинг ичида танлаганим бор!»
«Ўйлама-ўйлама, ўйлаганим бор.
Севгилимни юлдузга тенглаганим бор».

«Хумой ўлтиришли, лочин туришли,
Қабутар тўпиқли, оҳу юришли:
Қизил деса — қизил, ол деса ол қиз,
Ҳиндистонда шакар, Булғорда бол қиз».¹
Товусдай юз рангда товланиб ўйнар.
Қаптардай даврада чарх уриб ўйнар.
Шу қизнинг шаънига зап қўшиқ баравж,
Ажаб санъатига боп қўшиқ баравж:
«Хипча белга боғлаб яшил ранг камар,
Очилиб-сочилиб чунон ўйнасин.
Тенги кам ўйинчи, тенги кам дилбар
Томошага келиб осмон ўйнасин...»²

Гални олиб янгажон — қувноқликда бир
жаҳон,
Қайни билан келинга иноқликда бир
жаҳон,

Қиздан минг бор қилиқли — раъноликда
бир жаҳон,
Шакар томган сўзлари маъноликда бир
жаҳон:

Қула-кула қиз бўлиб,
Дарёда қундуз бўлиб,
Қўпни кулдирмоқ учун
Чиройда «тенгсиз» бўлиб,
Лариса қиз номидан

^{1 2} Махтумқули ҳамда Миртемир пешволардан.

«Салом солди» қилади.
 «Тинчимагур бир йигит
 Қўнглим олди» қилади:
 — Сувдан чиққан зулукдай,
 Қоши, кўзи пиликдай,
 Асқар оғага салом.
 Боққан қўйи эликдай.
 Қўзилари кийикдай
 Бегмат бобога салом
 — Ёмон кунда — яқиним.
 Яхши кунда — чақиним.
 Дўст-қариндошга салом...

Соҳиб созчи даврага энди чиқса не ажаб!
 Ихлосмандлар гулханни қайта ёқса не
 ажаб!
 Учаётган қушлар ҳам учмай турса не
 ажаб!
 Тун узайиб юлдузлар ўчмай турса не
 ажаб!
 Бўзтўрғайни созига қўндиролса не ажаб!
 Айхон қизни ўйинга қўндиролса не ажаб!
 Мажлис қайта жонланди — Бегмат бобо
 ўртада!
 Қадрига ет, тонг чоғи эсган сабо ўртада!
 Не дostonлар соҳиби — азим дарё ўртада!
 Ниҳоясиз ҳаёли — чексиз само ўртада!
 Керак бўлса гўёдай сўзлатади созини.
 Қўнгли жўшса яшиндай тезлатади
 созини.
 Утмиш кунни эслатса, бўзлатади созини.
 Истаса сув сепгандай қилар улкан
 гурунгни.
 Еқтирмагай тори ҳам на хасталик, на
 мунгни.

Ҳикоятдан, байтдан сўнг оқин бир оз тин
олиб,
Машъал томон — олд томон, ёпирай, деб
қўзғолиб,

Қайта бошдан дилларни
Хушлайди, сархушлайди.
Янги тўй, янги уйни
Куй билан олқишлайди:

— Ғанғир-ғанғир, ғанғир ғозим.
Қўбиз нусқа, лақай созим.
Биларсанми ким қошида
Буқун қуллуқ қилмоқ лозим.

Билсанг, сайра тўлиб-тошиб,
Булбул билан даъволашиб,
Парвоз этиб, тоғлар ошиб,
Тўй бўлсин деб тўй устина!

Биз ҳам ўтдик ёш бўлдик, деб,
Бир кулбага бош бўлдик, деб,
Бу дунёга хуш келдик, деб,
Ҳасрат чекиб ўй устина.

Заҳар бўлиб ҳалол ошим,
Уйга сизмай ёлғиз бошим.
Уйинг куйгур эллик боши,
От ўйнатди бош устина!

Ўтмишнинг кўп ҳангомаси.
Элга ётдай ҳам номаси.
Қора хатдай йилномаси —
Малол қора тош устина.

Инқилоб дилни шод этиб,
Йўқсилларга имдод этиб,
Мушкулумиз кушод этиб,
Ёз келтирди ёз устина!

Фашист деган сак ҳароми,
Дилда сақлаб кек ҳароми,
Бўлиб абад тек ҳароми.
Тупроқ тортди ўз устина.

Сўзни бир оз дароз этдим.
Билганларим баёз этдим,
Куй бирла дилни ёз этдим,
Энди алёр истар кўнгил.

Бола бахти — она бахти.
Кундай куёв-келин сахти.
Умрбодлик — паймон — аҳди.
Қутлов, аллиёр-аллиёр.

УШАЛИБ АРМОНЛАРИ...

Бўлар ишнинг бошига, яхши келар қошига
Файзи саҳар не етсин бўз тўрғай сайрашига.
Бу жон садқа бўлса оз инсон бардошлисига,
Қуда-анда, қайни юрт, қавму қардошлисига.

Тўйга буюрсин кўпнинг ўйнаб-кулиб топгани.
Дўсти бўлсин тўй куни беқасам тўн ёпгани.

Алқисса, тўй гўйдан ўтиб, мақтаса, мақ-
тагудай ўтиб, куёв томон қудаларнинг
сийи сифатини ўрнига қўйиб ётди, бир-

бирининг дийдорига тўтиқуш боласидай тўйиб ётди. Қосагуллик Бегмат бобога тегиб, кемага тушганнинг жони бир, жон эмас, жаҳонимиз бир; тўкин дастурхонимиз, еру осмонимиз бир, қани, қариндошлар, бўзаданми, қимиздан, ё гулобнинг ўзидан?— деб қудаларнинг кўнглини овлаб ётди, хуш кўрдикни бир айтгандан юз айтиб, сийлаб ётди.

Қорасочнинг орзу армонлари ушалиб, кўнгли ўсиб, қайта яшариб, «Келин қуллуқ!» дегувчиларга ота кўрмагани бола кўрар, биз кўрмагани шулар кўрсин, қўзи-қўйдаи курашиб, униб-ўссин, деб қўлини кўксига қўйиб, саккиз тепкилик хон атлас бўйи бастига қўйиб қўйгандай ярашган келин боланинг ҳусни камолига тўйиб, қувончини ичига сиғдиролмай, дунёга қайта келгандай бўлиб ётди.

Орадан ҳафталад утгандан сўнг қудалар, энди биз йўлга тушсак, бир-икки кун Самарқандни сайир этиб, шундан Тошкентга ўтиб, сўнг самолётда Ленинградга учсак, бу ой бўлмаса янаги ойда сизларни кутсак, икки ёшнинг шарофати билан эндиги ёшимизни сизлар билан улғайтсак, деб йўл ҳозирлигини кўра берди.

Қорасочлар қудасига тўн ёпиб, қудағайларга танқис сарполар бериб, яхши кунларда кўришайлик; озиқли от ҳоримас, қариндошли қаримас, илгари қадрдон эдик, энди болаларимиз сабабли туғишгандан зиёда қариндош бўлдик, деб меҳмонларни иззат-икромидан билан, ҳурмат-эътиборидан билан кузатиб, ишини ишлаб, вақтини хушлаб, куёв билан келинни жонидан навозишлаб, охириги сўзни каминага бериб турган чоғлари:

— Ҳар ким етсин муродига, зеб бериб бу
ҳаётга

Қуни қолмай то абад йўртағу ёби отга.
Биз кўрдигу, кўрмасин гўдақлар тўп сасини.
Тутилмасин кун кўриб одамзод ғуссасини.
Айрилмасин йигитлар сурмали кўз ёридан,
Мушфиқ она боладан, қумрилар гулзоридан.
Қорасочдай гўзаллар қолмасин ёрдан бева—
Муҳаббати суякда ўлгунча бордан бева.
Лекин қизлар аҳдидан андоза олса майли,
Ёстиқдоши йўлида кўзлари толса майли.
Боғларга зор қўнмасин, қўнмасин ер

тургунча,
Тўйларимиз машъали сўнмасин ер тургунча,
Қанот ёзсин қондошлик, жондошлик жаҳон
бўйлаб
Янграсин бахт қўшиғи замину замон бўйлаб

МУНДАРИЖА

Хайрлашув.	5
Кўп назари — кўл	8
Тўпичоқ	14
Қабоҳат	16
Омон бўлса бу бошим	19
Айрилиқ	25
Кенгаш	27
Муҳаббат «ўғри»лари	30
Ерқин	39
Сабр эт очилгунча	42
Йигит ёшида	43
Элга эл келса — давлат	44
Тилмочсиз	46
Ичқоралик	51
«Оҳ, менинг ёлғизгинам»	53
Бўйингдан	55
Қуллуқ	60
Таклифнома	62
Тўйлар муборак	64
Ушалиб армонлари... : :	78

На узбекском языке

Тура Сулайманов

ҚАРАСАЧ

Д а с т а н

Редактор *Сайёр*

Рассом *П. Воронкин*

Расмлар редактори *П. Мудрак*

Техн. редактор *Л. Ильина*

Корректор *А. Ҳасанов*

Босмахонага берилди 14/VI 1965 й. Босишга
рухсат этилди 2/VIII 1965 й. Формати
70×90/32. Босма л. 2,625. Шартли босма л.
3,08. Нащр л. 3,5. Тиражи 5000. Индекс: б/а.
Р 05918. „Тошкент“ бадий адабиёт нашриёти.
Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома
35—65.

Ўзбекистон ССР Министрлар Совети матбуот
Давлат комитетининг Ихтисослаштирилган
ҳарф терув фабрикасида тайёрланган
матрицадан 1— босмахонасида босилди.
Тошкент Ҳамза к. 21 1965. Заказ № 688.
Баҳоси 21 т.